ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad gratis april/mei 1989 week 14 t/m 22

KOLOFON
ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Nijmegen (K.v.K. S-056803)
ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op deze pagina vermelde stripwinkels
REDAKTIE:
Carl Bieker, Mike Leenders, Geert Marttin, Wiel Weijers en Ton van der Wielen
VORMGEVING EN OPMAAK:
Peter Kuipers, Ingrid Sewpersad en Marinia Verbeek
VASTE MEDEWERKERS:
Peter Leysen, Bert van der Meij, Mat Schifferstein en Hedy Stegge
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Vittorio Giardino en René Smulders
Druk: SSN Nijmegen Oplage: 7000 ex.
NIEUW REDAKTIEADRES: Biezenstraat 151, 6541 ZS Nijmegen, NL
Postbank: gironr. 32 5 39 37 Amro Bank rek.nr. 44.06.30.959
ten name van Stichting Zet.El te Nijmegen
ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost f 18,00, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost f 30,00. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op bovenstaande giro- of bankrekening, met vermelding van:
Abonnement Z.L. miv. nr.....
OUDE NUMMERS:
Na te bestellen door storting van f 2,50 per exemplaar (inclusief verzending) op bovenstaande giro- of bankrekening, met vermelding van de gewenste nummers. De nummers 1 t/m 9, 14, 15, 16, 18, 22 en 34 zijn uitverkocht!
© 1988
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen.
Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

BOEM !

O wee, O klacht, O jammer, O zonlaag! Het rommelt. Het schuift. Binnen onze redaktie. Jawel. Tsjernobyl verbleekt bijna. Vorig nummer vertrok Marinia (is nu vaste medewerkster). Nu vertrekken een paar coryfeeën van kaliber: Mat en Peter (worden vaste medewerkers). Pfoei, niet echt en helemaal weg gelukkig! Dat is wel het geval met René (wordt Canadees). Ik dacht dat daar enkel Eskimo's en ijsberen konden overleven, dus wees niet alleen bedankt, maar ook gewaarschuwd.
Hoe het ook zij (we mogen, althans voorlopig, nog rekenen op medewerking van de volksverhuizers), vers bloed is desperately gezocht. Los of vast. Artikelen, recensies, interviews, vertalingen, etc. Give it a try.
Bij de weg: ons nieuwe redaktieadres al gezien? **WW**

OP ONZE VOORPLAAT: Lia Wang, getekend voor de omslag van een katalogus van Alessandro Distribuzioni (1985), met op de achtergrond enkele schetsen van Giardino voor *Hongaarse Rapsodie* (1982). Deze tekeningen zijn -evenals de meeste illustraties bij het interview- overgenomen uit het *Vittorio Giardino Glamour Book*.

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

AKO
Stationsplein 5 (NS-station)
7411 HB Deventer
(05700-12244)

AKO
Lange Kerkstraat 33
4461 JG Goes
(01100-15309)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOES
Lievevrouwestraat 33
4611 JJ Bergen op Zoom
(01640-59366)

ERMO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK

Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544069)

BOMMEL
Arnhemsestraat 6
3811 LH Amersfoort
(033-635575)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

'T CENTRUM
Nieuwstraat 3
2611 HK Delft
(015-144490)

'T CENTRUM
Korte Singelstraat 20
3112 GB Schiedam
(010-4262584)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

NOORD
1e Middellandstraat 110-C
3021 BH Rotterdam
(010-4258756)

NOORD
Zaagmolendrift 33
3036 JX Rotterdam
(010-4664368)

DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH Arnhem
(085-420909)

DE NOORMAN
Koningstraat 9
6511 LA Nijmegen
(080-226146)

OBELIX
Ten Katestraat 26-A
1053 CG Amsterdam
(020-855100)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ 's-Gravenhage
(070-635950)

PAULUS DE BOSKABOUTER
Verdronkenoord 62
1811 BG Alkmaar
(072-126041)

PEP
Oude Aa 1
5701 PZ Helmond
(04920-49222)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 XH Amsterdam
(020-842923)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 XH Amsterdam
(020-842923)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 XH Amsterdam
(020-842923)

RICHARD
Rombout Hogerbeetsstraat 78
1052 XH Amsterdam
(020-842923)

HET PERRON
St. Janstraat 3
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

DE RAT
Korfmakersstraat 3
8911 LA Leeuwarden
(058-151600)

SJORS
Schefferplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

ZozoLala-stripwinkels in België

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS 's Hertogenbosch
(073-145530)

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

CARAPACES
Parijsstraat 6
3000 Leuven
(016/22.58.40)

DE GALLIËR
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

IDEE FIKS
A. Dansaertstraat 88
1000 Brussel
(02/512.61.52)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/27.70.86)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

SLOEBERKE
Zwevegemstraat 11
8500 Kortrijk
(056/21.96.68)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

DE STRIPOMAAN
Brusselsesteenweg 34
1500 Halle
(02/356.15.89)

TISTJEN DOP
Patersstraat 120
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

WONDERLAND
Paardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

Giardino: 'Het grootste probleem is een goed idee'

Thierry Groensteen

Liefhebbers van het werk van de Italiaanse auteur Vittorio Giardino zijn een geduldig slag mensen. Het werk van deze moderne meester wordt mondjesmaat genoten. Na een onzekere beginperiode, waarin de nu 42-jarige stripauteur naar een persoonlijke stijl zocht in de eerste verhalen van privé-detective Sam Pezzo, *scoorde hij in 1982 met zijn eerste spionage-thriller van* Max Fridman: Hongaarse Rapsodie. *Een op alle punten geslaagd boek: evenwichtig, verzorgd tekenwerk, bondige dialogen, een origineel en doordacht scenario en een cast, waarvoor geen enkele filmregisseur zich zou hoeven schamen. Giardino's eerste rijpe boek zou tevens een periode van stilte inluiden. Het volgende boek van Fridman verschijnt pas vier jaar later, in 1986. Inmiddels zijn we drie jaar verder en vragen we ons af, of onze verwachtingen omtrent nieuwe boeken van deze auteur binnenkort ingelost gaan worden. Hoogste tijd voor een vraaggesprek.*

Laten we het eerst over Max Fridman hebben, omdat uw laatst verschenen album over hem handelt. Fridman is een Jood. Waarom een Jood?

Daar zijn meerdere redenen voor. De eerste is van praktische aard: de Joodse bourgeoisie is steeds gekenmerkt geweest door haar internationale vertakkingen. Fridman die er deel van uitmaakt, kan dus altijd een beroep doen op relaties in alle landen waar zijn missies hem heen leiden, zonder dat dit te onwaarschijnlijk lijkt.
De tweede reden is totaal anders: de kleine confrontaties tussen spionnen die ik beschrijf lijken vrij bespottelijk in de jaren die aan de tweede wereldoorlog vooraf gingen, omdat wij nu weten welk tragisch lot het Joodse volk te wachten stond. Fridman riskeert constant zijn leven; hij riskeert het voor doeleinden die totaal niet overeenstemmen met de irrationele volkerenmoord die gaat komen. Voor een Jood betekende het Nazi-gevaar toen iets heel anders.
De derde en laatste reden is dat ik sympathie heb voor de Joden in het algemeen, hoewel ik er zelf geen ben.

Gelooft u dat mensen in de schaduw, zoals Fridman, de macht hebben om het verloop van de geschiedenis te veranderen?

Natuurlijk, als je te laat bent moet je doorwerken. Maar nou doe ik helemaal niks anders meer!
Drie, vier dagen zit ik al hier te tekenen, afgesloten van alles en iedereen.
Dit is toch te gek! Ik weet niet eens meer welke dag het is.
Eigen schuld. Wie 's nachts door moet werken heeft het er zelf naar gemaakt.
En waarom doe ik dit allemaal? Om dat stomme verhaal voor de Bologna-koerier af te krijgen. Dat is toch het toppunt!
Christus! Het is alweer ochtend en ik zit hier nog steeds! Maar nou is het...
Klaar!
Klaar... Haaa... Klaar...
Ik ben leeg. Helemaal leeg. Het effekt van het scheppend orgasme.

Fragment van L'Ultimatum (uit: Bolognaincontri nr. 7/8, 1983)

Nee, dat geloof ik niet en ik zou dat graag laten zien in een volgende episode waarin een belangrijke spionage-operatie volledig zal slagen, en toch blijkt dat ze de onvermijdelijke tragedie niet kan tegenhouden.

Onafhankelijk van deze erg geladen historische context, zouden de avonturen van Fridman zich evengoed vandaag kunnen afspelen.

Natuurlijk. Bovendien heb ik mijn verhalen in de vooroorlogse periode gesitueerd om beter te kunnen spreken over de hedendaagse wereld. Zowel nu als toen bemerk ik een zekere verergering van de ideologische tegenstellingen. De eerste bloedige confrontatie tussen wat wij links en rechts noemen was de Spaanse Burgeroorlog waarvan dikwijls sprake is in de avonturen van Max Fridman, en die ook het onderwerp zal zijn van een volgend verhaal dat chronologisch voorafgaat aan de andere twee. De politieke slogans die in die tijd werden gebruikt, zijn bijna dezelfde als de slogans die werden gelanceerd door de studenten in mei '68.

Hoe hebt u de naam van uw held gekozen?

Ik had behoefte aan een Joodse naam die zowel in Italië als in Frankrijk gebruikt zou worden. Ik heb eerst gedacht aan Cohen, daarna aan Meyer en uiteindelijk heb ik Fridman gekozen.

'Friede' betekent vrede. Uw personage zou dus een man van de vrede zijn?

Ja, dat is natuurlijk een element dat heeft meegespeeld in de keuze van de naam. Ik had ook de naam Liebman op het oog maar

Schetsen voor Max Fridman — De poort van de Orient (1985)

dat is ook de meisjesnaam van mijn schoonmoeder en ze zou er misschien ik weet niet welke illusie in zien... (lacht)

Man van vrede of niet, er vallen veel doden in zijn buurt.

Niet te veel hoop ik! Ik hou niet van verhalen waar op elke bladzijde een dode valt, en ik zie me niet in staat om zoiets te schrijven. De dood is soms noodzakelijk in de logica van mijn verhaal, maar ik wil er geen premie voor de lezer van maken. Wanneer ik een geweldscène introduceer, is ze steeds zeer vlug (wat bovendien overeenlomt met de werkelijkheid). Slechts in westerns zie je dat de personages elkaar keer op keer op hun gezicht slaan. Als je in het werkelijke leven een vuistslag in je gezicht krijgt, sta je niet meer op (behalve als je een professioneel bokser bent).
Het zijn delicate zaken om te behandelen. Voor een auteur die zoekt naar het creëren van een zekere emotie, is het moeilijk om niet zijn toevlucht te zoeken tot de dood. De sterkste emotie die men kan creëren, is het laten sterven van een sympathiek personage. Ik herinner me dat ik zeer onder de indruk was van de dood van luitenant Slütter aan het einde van *De ballade van de zilte zee.*

Men heeft u zeer snel vergeleken met de grote meesters van de spionage-literatuur. Heeft u ze gelezen, en naar wie gaat uw voorkeur uit?

Ik heb een voorliefde voor Graham Greene. Ik hou ook van John Le Carrê en Eric Ambler, maar bij hen heb je niet die constante ironie die ik zo waardeer bij Greene. Bovendien geeft hij zijn personages altijd een aanvaardbare drijfveer mee, wat bijvoorbeeld niet het geval is bij Ambler.
Lees *Le Masque de Dimitrios* er maar eens op na; de verteller heeft geen enkele reden om zich in dat avontuur te storten waarin hij zijn leven riskeert. Dat lijkt me niet erg geloofwaardig. Men speelt niet voor spion zonder er een goede reden voor te hebben.

Heeft u ook geprobeerd om in Max Fridman *ironie te gebruiken?*

Ja, maar wel discrete. Mijn ironie heeft vooral betrekking op de persoon van Fridman; hij is klein van gestalte en is steeds onverstoorbaar serieus.

In een recent interview maakt Le Carrê *gewag van brieven, hem toegestuurd door spionnen in ruste, om hem te voorzien van 'ideeën'. Heeft u al post van dien aard ontvangen?*

Nee, gelukkig niet. Als het gebeurde zou ik eerder geloven dat het een grap van vrienden zou zijn. En als zou blijken dat het serieus was, dan zou ik zonder twijfel een zekere angst ervaren, die alleen maar schadelijk zou zijn voor mijn werk. Angst is voor spionnen, niet voor hen die er romanhelden van maken.

Zijn bepaalde personages gebaseerd op bestaande voorbeelden?

Ik heb nog nooit een reële persoon laten meespelen in mijn verhalen. Er is alleen een verwijzing naar Arthur Koestler, waarvan Fridman beweert hem gekend te hebben, en waarvan het leven overigens zo boeiend is dat er ook een boeiend stripverhaal van te maken zou zijn. En het personage van Guy Varand, de Franse agent op de post in Istanboel, lijkt uiterlijk op een bevriende journalist, die tegelijkertijd werkt voor de Franse en de Turkse pers.

Waarom zijn er zo weinig goede stripverhalen over spionage?

Omdat het een veeleisend genre is, dat geen slordig werk duldt. Een spionageverhaal moet een perfekt geoliede machine zijn.

Dank je dat je gekomen bent.
Hoe is het gebeurd ?
Nou... toen hij de straat overstak, de Mont Blanc-kade. Ze hebben hem vol geraakt. De auto is doorgereden, ze zullen wel dronken geweest zijn.
De politie vindt ze vast wel.
Er waren geen getuigen... En wat heeft het nou nog voor zin ?
Kom, Irina.
Kom je morgen nog langs ? Tante zal het leuk vinden.
Het spijt me, maar ik kan niet. Ik vertrek naar Istanboel.

Pagina uit een nog ongepubliceerd Max Fridman-verhaal (1985)

Elke ontknoping moet logisch en gemotiveerd zijn, ook psychologisch. Als je helemaal rond hebt hoe alles funktioneert in het verhaal, moet je nog de radertjes van het mechaniek zien te verbergen, zodat de lezer niet op voorhand de afloop van het verhaal kent. Maar natuurlijk niet zo, dat de laatste twee bladzijden gevuld worden met ellenlange verklaringen van het hoe en waarom van wat er zich heeft afgespeeld.
Kort samengevat kan men zeggen dat er een wiskundig tintje in een spionageverhaal moet liggen, en mijn opleiding van ingenieur zal niet vreemd zijn aan mijn smaak voor het genre.

Olympia – uitnodiging voor een kunsttentoonstelling bij Papier Gras (1983)

Schets van Max Fridman en Olympia (1983)

De allereerste scènes van de Hongaarse Rapsodie *zijn vrij complex. Er is een zekere tijd voor nodig alvorens de lezer begrijpt wie de personages zijn, wat ze willen...*

Natuurlijk. De eerste bladzijden worden pas later duidelijk. Dat is misschien een foutje, maar ik wilde dat zo. Door een reeks gebeurtenissen te laten zien die erg van elkaar verwijderd zijn intrigeer ik de lezer, geef ik snelheid aan het verhaal en zet ik alle deeltjes van de puzzel, die zich langzaam gaat vervolledigen, op hun plaats. Ik wilde ook vanaf het begin de nadruk leggen op het geheel van omstandigheden die op een dwingende manier Fridman aantrekken tot Budapest.

Maakt Hitchcock ook deel uit van uw meesters?

Dat spreekt voor zich. Ik heb altijd met veel aandacht naar zijn films gekeken. Ik denk niet dat de visuele vondsten van Hitchcock -of van welke cineast dan ook- in een stripverhaal verwerkt kunnen worden, omdat de problemen van de weergave, de montage en de ruimtelijke schikking zich anders voordoen. Maar ik heb veel van hem geleerd op het gebied van scenario's. Hij heeft mijn aandacht gericht op het belang van het ritme in

een verhaal en hij heeft mij de techniek van de suspense geleerd.
Ik zal nooit de scène in *Notorious* vergeten waarin Ingrid Bergman de kelder van haar man bezocht na van hem de sleutel te hebben 'geleend', terwijl er in huis een sjieke receptie gehouden wordt. Gedurende een tijdsspanne die maar blijft duren vraagt de kijker zich af, terwijl de ene na de andere champagnefles leeggedronken wordt, of de gastheer niet iemand zal sturen voor nieuwe flessen waardoor het dubbelspel van Ingrid Bergman aan het licht zou komen. Die scène is echt diabolisch omdat zo'n onschuldig feit, het drinken van champagne, een buitengewoon dramatische intensiteit oproept. Dat is wat ik wil bereiken, mijn lezers laten huiveren met onbenulligheden. Er is nog een ander aspekt aan de Hitchcock-films dat ik me graag eigen zou maken. Dat is zijn manier om bepaalde grote problemen te bespreken zonder die nadruk te geven, gewoon via simpele politie- of spionneverhaaltjes. Ik wil me niet laten

Malaga, 9 februari 1937.
NO SARAN
Mijn god! Is dat niet die Maltese?
Ja. Dit keer hebben ze hem.
'n Sigaret?
...Morena, qué luz de fuego ...
...Richten!
CNT FAI
Vuur!
CRACK!
Doe niet zo dom, meisje. Je denkt toch niet echt dat dat Corto was.
Maar die pet, dat insigne...
Oh... ja... ja... en wat dan nog? Op een insigne wordt hier zo snel geschoten. En Corto zou nu bijna vijftig zijn.
In deze oorlog worden allerlei grappen uitgehaald ...oh... ja... ja... Zelfs met de doden worden grappen gemaakt.
Wie weet waar hij nu is...oh... ja... ja... op een dag sterft hij misschien ook. Misschien ook niet. Wie zal het zeggen?
Giardino '81

Hommage aan Corto Maltese — strip voor Dedicated to Corto Maltese (1981)

vangen door verzinsels over de dood e.d., maar ik probeer met de bescheiden middelen waarover ik beschik een beetje verder te gaan dan een eindeloze aaneenschakeling van wel of niet spannende wendingen. Bijvoorbeeld wanneer Guy tegen Fridman zegt, op pagina 21 van *De poort van de Oriënt*: "Er is geen terugweg voor ons Max... Men kan het verleden niet uitwissen." Dat is een idee waarin ik werkelijk geloof, niet alleen voor de spionnen, maar voor ieder van ons.

Ik weet dat één van de grootste moeilijkheden die u heeft bij de uitwerking van uw scenario's, de beperking van het aantal pagina's is. Kunt u aangeven wat u er toe aanzet zulke lange verhalen te maken?

De noodzaak die ik voel om zonder ophouden nieuwe scènes toe te voegen is te wijten, denk ik, aan dat fameuze mechanisme van het spionageverhaal waar ik over gesproken heb. Maar er is nog een andere reden: ik hou van de held die ik bedacht heb, en ik weet veel meer over hem dan zijn verhalen laten zien. Zó veel dat ik altijd moet knippen in de verhalen. In *De poort van de Oriënt* heb ik verschillende scènes geschrapt en twee personages zijn bijna helemaal opgeofferd.

Persoonlijk vind ik het nogal storend dat we aan het einde een stuk verhaal missen. Slechts drie platen scheiden het aan boord gaan van Magda en haar totaal onverwachte heroptreden. Dat leek me te kort. Men heeft niet het gevoel dat er iets kan gebeuren in dat interval, het is alsof Magda nooit vertrokken is.

Dat is inderdaad een vergissing. Weer kwam ik plaats tekort om die episode te ontwikkelen zoals nodig was. Ik had een deel van de overtocht moeten laten zien, en even blijven stilstaan bij het moment waarop de personages de grote boot zien die hen opwacht... Weet u, vóór het tekenen van *De poort van de Oriënt* was ik begonnen met een ander avontuur van Fridman dat begint in Zwitserland tijdens kerstmis en dat zich daarna snel verplaatst naar Spanje in volle burgeroorlog. Ik heb enkele platen getekend nog voor ik het scenario had geschreven en ik heb uiteindelijk dat verhaal laten vallen, omdat ik merkte dat het veel te lang zou worden. Er was genoeg stof om enkele albums mee te vullen. En dat wil ik nog graag proberen.
Werd in de eerste twee albums van Fridman vaak over oorlog gesproken, je zag het nooit. Ik moet me er toe zetten dat onderwerp grondig aan te pakken, want ik heb veel te vertellen over de oorlog.

In mijn ogen lopen zowel De poort van de Oriënt *als* Hongaarse Rapsodie *af met mislukkingen van Fridman. Hij heeft niet kunnen vermijden dat Stern door de Russen werd teruggehaald, net zoals hij achter een spooklading heeft aangehold. Weigert u uw held te laten winnen?*

Ik geloof niet dat je van een mislukking kunt spreken. In een avontuur van Fridman is er telkens een dubbele inzet. De missie vervullen die hem is toevertrouwd is er één, in leven blijven is de andere. Fridman ontsnapt zonder ophouden aan de dood, wat op zich al geen kleine prestatie is. Ik kan hem niet over de hele lijn laten winnen zonder er een soort superheld van te maken, een nieuwe James Bond. En dat is niet mijn bedoeling.

Als u begint met het tekenen van het verhaal, ligt het scenario dan al helemaal vast? Over welke marge van improvisatie beschikt u nog?

Ik moet precies weten waar ik naar toe werk. De personages en de plaatsen zijn duidelijk gedefinieerd, maar de details van beeldopbouw en dialogen worden stuk voor stuk uitgewerkt naarmate het werk vordert.

La Spia (uit: Glamour International Magazine nr. 8, 1983)

Hoe zijn de verhalen van Hongaarse Rapsodie *en* De poort van de Oriënt *ontstaan? Wat was het basisidee?*

Toen ik begon aan *Rapsodie* wist ik helemaal niet dat ik later een tweede verhaal van Fridman zou tekenen. Het uitwerken van het personage heeft me één jaar gekost. Het idee om een verhaal te schrijven over de Anschluss is in mij opgekomen toen de Russen Afghanistan binnenvielen. De situatie was natuurlijk heel anders dan in Oostenrijk, maar dat heeft mij wel op ideeën gebracht over de uitwerking van *Rapsodie*.
Wat *De poort van de Oriënt* betreft, dat verhaal is geboren tijdens een kleine reis naar Istanboel. Als eenvoudige toerist was ik erg gefascineerd door deze zo verscheiden en steeds veranderlijke stad, dat ze je een heel leven kan verrassen. Het scenario is geboren als een hulde aan deze stad.

Bent u er teruggekeerd om materiaal te verzamelen?

Nee, dat doe ik eigenlijk nooit. Mijn décors schijnen een zekere authenticiteit te hebben. Maar ik werk met erg weinig docu-

Sam Pezzo (1983)

mentatie en probeer niet om absoluut trouw te zijn aan de plaatsen die ik beschrijf. Het volstaat me dat het gecreëerde klimaat aannemelijk lijkt. Ik breng geregeld elementen samen die van een verschillende plaats komen. Ik heb zelfs straatlantaarns getekend die zich in Bologna bevinden, op twee passen afstand van waar ik woon. Ik geloof niet dat de strip aan strikte precisie moet doen.

U heeft ook naar de familie van Fridman verwezen. Maar tot nu toe weten we weinig van het leven dat hij leidt wanneer hij geen opdracht heeft. Zijn dochter bijvoorbeeld verschijnt zeer zeer weinig. Heeft u de bedoeling om ons meer te laten zien van het privéleven van uw held?

Als ik er de gelegenheid toe heb, zou ik dat inderdaad graag doen. Het is spijtig dat ik zo traag teken, anders had ik al 10 avonturen van Fridman gemaakt en zou de lezer veel meer weten over hem. Ik zou bijvoorbeeld graag zijn moeder laten zien, die nog altijd leeft en die redelijk excentriek is. Zij bezoekt regelmatig alle paleizen van Europa, van Oostende tot Biarritz en Monaco. Ze speelt roulette en ze heeft altijd een of andere mooie jongeman in haar gezelschap. Ook de vrouw van Fridman is nog in leven. Ze is zeer mooi en heeft Max verlaten omdat ze hem te vervelend vond. Ik zal ook vertellen waarom hij Frankrijk moest verlaten, waarom hij altijd over zijn hele lijf beeft als hij een ontploffing hoort en nog vele andere zaken die ik tot nu toe in de schaduw moest laten. De karakterisering van de personages is in werkelijkheid een werk waar ik bijzonder veel belang aan hecht. Ik moet precies weten wie Fridman is, om hem de juiste woorden in de mond te kunnen leggen. Op pagina 50 van *De poort van de Oriënt* kun je de titel lezen van een boek dat hij heeft meegenomen: *Die Flucht ohne Ende*, van Joseph Roth. Ik heb niet alleen een boek genomen dat verscheen in '36, ik heb vooral een boek gekozen dat Fridman zou willen lezen.

Ook wat de kleuren betreft laat u niets aan het toeval over: ze zijn erg verschillend in de twee albums van Fridman. Het rose en het blauw in De poort van de Oriënt *hebben echt iets oosters, zelfs een beetje stroopachtigs.*

Rapsodie speelt zich af in Budapest tijdens de herfst: het grijs overheerst, met zachte kleurnuances. *De poort van de Oriënt* daarentegen speelt zich af in Istanboel tijdens de zomer: de kleuren zijn veel feller. Daar ik er voor gekozen heb geen schaduwen te tekenen, kon ik, technisch gezien, alleen nog de hitte oproepen met behulp van levende en warme kleuren.

In de serie Sam Pezzo, *die in zwart-wit gepubliceerd werd, zorgen de schaduwen voor sterke contrasten. De stijl van Fridman sluit aan bij de klare lijn. Bent u beïnvloed geweest door deze stroming?*

Ik geloof niet dat ik van stijl ben veranderd, ik heb eenvoudigweg mijn tekeningen aangepast in het vooruitzicht van een kleurpublikatie. *Sam Pezzo* is een specifieke zwart-witstrip, de schaduwen zijn erg belangrijk in mijn platen. Ik probeer mijn tekenstijl aan te passen aan de specifieke eisen van elk projekt. Ik moet zeggen dat ik erg veel van Hergé en Jacobs hou, maar ik geloof dat zij de basis van de klare lijn geleend hebben bij de Franse tekenaars van de vorige eeuw, die ze op hun beurt hadden van de Japanse tekenaars, waarvoor ik grote bewondering heb. Als ik dus invloeden heb ondergaan, dan zijn het misschien niet diegene die de stripliefhebbers zich voorstellen.

Welke van de twee tekenstijlen die u gebruikt voor Sam Pezzo *en* Max Fridman *vindt u het meest natuurlijk?*

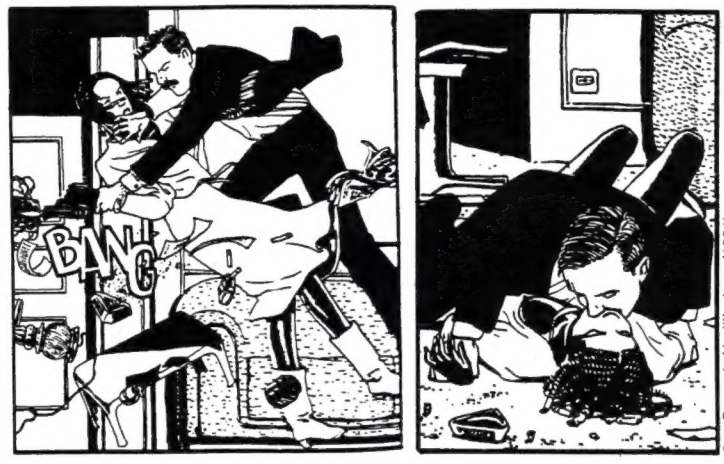

Sam Pezzo: 'n Vrolijke kerst (1984)

Fragment uit Cattolica – Mystfest (uit: Comic Art nr. 3, 1984)

De tekenstijl met uitsluitend lijnen lijkt mij spontaner. Maar ik zie ook wel dat het veel gemakkelijker is om met schaduwen te werken. Ze winnen tijd, ze kunnen zekere zwaktes verbergen en ze geven de tekenaar de mogelijkheid om dingen te suggereren in plaats van te tonen.

Milo Manara heeft geleidelijk aan heel zijn arsenaal van arceringen dat hij vroeger gebruikte verlaten, en is vanaf Indian Summer *ook gestart met kleurpublicaties. Zijn evolutie loopt een beetje parallel met de uwe, en vreemd genoeg doen de vrouwelijke personages van* De Poort van de Oriënt *denken aan de vrouwen die Manara tekent.*

Ik verkies de huidige Manara boven wat hij vroeger deed. Hij is een ongelooflijk toegewijd tekenaar waarvan ik het werk steeds met grote aandacht gevolgd heb. Ik hou natuurlijk veel van de vrouwen die hij tekent maar ik geloof dat de mijne zich meer inspireren op oudere modellen en minder 'agressief' zijn op het sexuele vlak. Eén van de modellen van Manara is Brigitte Bardot (kijk maar naar de manier waarop hij monden tekent); bij mij is het eerder Ingrid Bergman of Katharine Hepburn. De vrouwen die ik bedenk zijn dus niet die van Manara, maar als u ze even mooi en fascinerend vindt als de zijne, dan beschouw ik dat als een groot compliment.

Wie zijn de andere tekenaars die u bewondert?

Wanneer Moebius zijn tekeningen niet te zwaar belast is hij fantastisch. Hij is misschien de grootste van allemaal. Ik heb hem trouwens een bescheiden eerbetoon bewezen in een episode van *Little Ego*, waarin Majoor Grubert voorkomt. Het is me opgevallen dat Moebius steden heeft getekend die erg lij-

ken op die van Winsor McCay. Het deed me plezier om beide universums te verbinden.

Om wat verder in te gaan op Sam Pezzo, *kunnen we misschien de draad opnemen van uw biografie. U vertelde me dat u voordat u met strips begon ingenieur was. Ik meen te weten dat uw beslissing om van beroep te veranderen een gevolg was van een ziekte...*

Ik weet niet in welke mate dat heeft meegespeeld in mijn beslissing. Ze heeft me er in ieder geval van bewust gemaakt dat het erg belangrijk is in het leven dat te realiseren waar men zin in heeft, wat niet altijd zonder risico's gaat. Doet men dit niet, dan overleeft men misschien wel, maar dan leeft men niet echt. Ik besefte dat ik anderen de belangrijke beslissing liet nemen in mijn plaats. Ik had me erin geschikt om ingenieur te worden, gelovend dat ik de verstandigste oplossing had gekozen, omdat het een zekerder beroep was dan dat van stripauteur. Als ik op 20-jarige leeftijd had geweten wat die twee beroepen werkelijk betekenden, dan had ik zonder dralen gekozen voor de strip. In plaats daarvan heb ik nu negen jaar als ingenieur gewerkt.

Tekende u toen al?

Ja, ik heb altijd getekend. Ik doe een beetje aan schilderen, een beetje aan graveren. Op de middelbare school had ik al enkele pagina's van een satirische strip gepubliceerd (verschrikkelijk!), erg geïnspireerd op Feiffer. Ik heb ook enkele toneelstukken in elkaar gezet, en geprobeerd om een kleine film te maken met vrienden, maar door gebrek aan geld hebben we hem nooit kunnen afmaken.

Ik veronderstel dat het gemakkelijker is om in de stripwereld te beginnen op 20-jarige leeftijd dan op 30-jarige, wanneer men de verantwoordelijkheid heeft over een gezin?

Vanzelfsprekend. Mijn vrouw heeft niet geprobeerd mij van het striptekenen af te houden, maar gedurende enkele jaren was ze

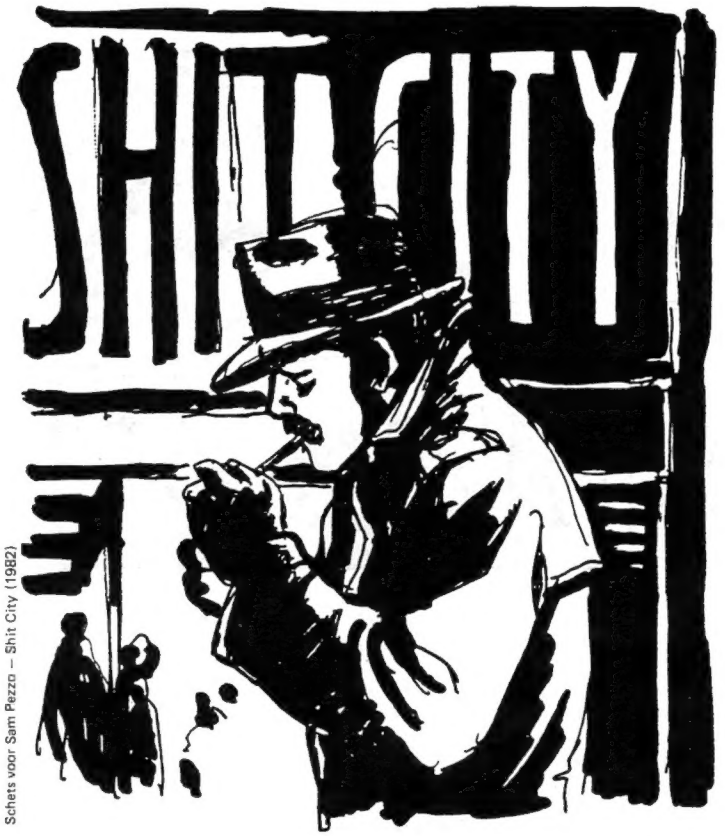

Schets voor Sam Pezzo – Shit City (1982)

bang voor de gevolgen van mijn keuze. Ze had goede redenen om bang te zijn, en ik ben haar des te erkentelijker voor haar steun. Wat mezelf betreft, ik was vastbesloten mijn leven te veranderen, maar ik was niet bepaald overtuigd van mijn kansen op slagen. Maar ik heb geluk gehad. Ik had wat geld opzij gelegd om het 3 jaar uit te houden (ook rekenend op het salaris van mijn vrouw). Dat was geen uitermate grote veiligheidsmarge, aangezien ik precies 2½ jaar nodig bleek te hebben om mijn kost te verdienen met strips.

De serie Sam Pezzo *heeft u in staat gesteld het vak te leren, maar ze bezorgde u ook een begin van algemene bekendheid.*

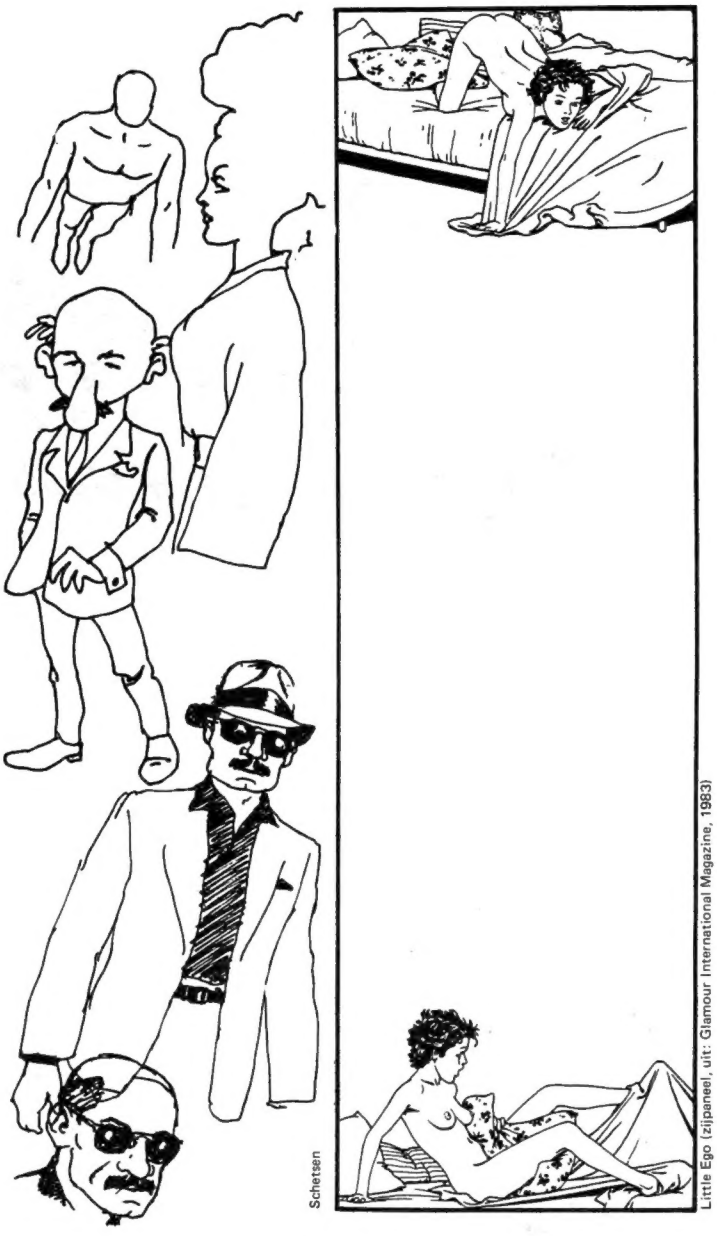

Schetsen

Little Ego (zijpaneel, uit: Glamour International Magazine, 1983)

Sam Pezzo was mijn eerste echte personage. Ik ben altijd een groot liefhebber geweest van politieromans en -films. Dus is het idee van de detectiveheld heel natuurlijk bij mij opgekomen. Zoals beginnende tekenaars wel vaker doen, heb ik aan Pezzo mijn gelaatstrekken geleend. In mijn gedachten leeft hij trouwens in Bologna. Maar ik heb de stad waar ik woon niet exact willen weergeven, om mezelf niet te zeer te beperken. Bologna heeft niet de dimensie van Parijs of Londen, men heeft er vlug de ronde gedaan.

Ik vind dat u aan de stad van Pezzo een erg Amerikaans aspekt geeft. De belangrijkheid van de Chinese wijk bijvoorbeeld (zie Shit City*) versterkt die indruk.*

Natuurlijk, iedereen praat nu over *The year of the dragon*, maar mijn verhaal was er nog vóór de film van Cimino*. Weet u, er is een heel kleine Chinese wijk in Bologna. Oh, het is geen Chinatown, het telt slechts een 100-tal inwoners. Het is zo dat ik één van hen ken en dat volstaat om me een idee te geven voor zo'n scenario. Maar door de stad van Pezzo niet te willen noemen, ontstaan er ook enkele problemen. Het is onmogelijk om politiemannen te tonen zonder een precies en identificeerbaar uniform te tekenen: toon Italiaanse carabinieri, en iedereen zal onmiddellijk denken dat ik een maffiaverhaal vertel. Als ik Fridman gecreëerd heb, is dat ten dele om te ontsnappen aan dat soort problemen.

De ironie waarvan u blijk gaf bij Max Fridman is veel meer geaccentueerd in Sam Pezzo.

Ja, maar de werken van Chandler en Hammett waren reeds erg ironisch. Het is bijna een constante in het genre. Als ik mij een beetje verwijderd heb van de regels van het genre, dan is het door Sam Pezzo niet te succesvol te tonen bij de vrouwen, terwijl de traditionele detective een verleider is. Zo gezien

Max Fridman in Florence — illustratie voor La Città (1982)

reflekteert Pezzo meer mijn persoonlijke ervaring.

Hij verwerft toch de gunsten van Lia Wang, die u erg aantrekkelijk hebt gemaakt...

Veel lezers hielden van haar, dat is waar, en ook ik heb een boontje voor haar. Het is gek, ik heb me er op dezelfde manier aan gewijd als aan de creatie van andere personages, maar je zou zeggen dat Lia Wang een wilde drang had om te leven. Ik wil haar ook opnieuw gebruiken in een nieuw verhaal van Sam Pezzo, maar of ik dat ooit kan maken...

U hebt dus niet Sam Pezzo verlaten in het voordeel van Max Fridman?

Om weer even terug te keren naar Sam Pezzo: de albums zijn in het Frans nu in kleur verschenen?

Ja, ik ben daarmee akkoord gegaan, maar heb mij er niet zelf mee beziggehouden. Zelf blijf ik Sam Pezzo steeds in zwart-wit zien, zoals ik me ook Alack Sinner niet in kleur voor kan stellen.

U hebt een politieke dimensie gegeven aan het onderzoek van Sam Pezzo, getiteld 'Merry Christmas', waar trouwens ook een verschuiving van de detective naar het spionageverhaal plaatsvindt. Ik hou veel van dat verhaal waar men langzaam merkt dat de goeden en de slechten niet noodzakelijk die zijn die men denkt. U toont heel goed dat er omstandigheden zijn waar onschuld onmogelijk is.

Dat is inderdaad precies wat ik wou zeggen. Het immigratieprobleem, dat aan *Merry Christmas* ten grondslag lag, is niet erg aktueel in Italië. Maar de Ethiopiërs vormen de belangrijkste gemeenschap van immigranten, en velen blijven politiek aktief. De mensen die de clandestiene binnenkomst van de Erithreërs organiseren, worden beschouwd als criminelen. Vanuit een zeker standpunt echter zijn ze misschien minder misdadig dan de staten die de toegang voor vreemdelingen weigeren. Het is in ieder geval één van die domeinen, zoals er zoveel zijn, waar de echte verantwoordelijkheden moeilijk zijn vast te stellen.

Speelt de politiek een erg belangrijke rol in uw leven?

Ik ben nooit aktief geweest, in welke partij dan ook, maar de politieke geschiedenis heeft me altijd geïnteresseerd en ik heb een lichte voorkeur voor links. Ik heb mijn studies beëindigd in '69, ik heb dus een vrij roerige periode gekend aan de universiteit. Ik heb deelgenomen aan de gebeurtenissen zonder tot de meest radicalen te behoren. Maar als ik tegenwoordig oude vrienden tegen kom die veel extremer waren dan ik, merk ik dat ze de politiek totaal vergeten zijn en dat ze niets meer willen weten van wat er gebeurt. Ik blijf dat aspekt van de wereld echter aandachtig volgen en wil graag geïnformeerd blijven.

WAT LACH JE NOU ? BEN JE GEK GEWORDEN ?
OMDAT JE ZO KOMISCH BENT, MET DIE ANGSTEN VAN JE!
JIJ VINDT ME DUS LACHWEKKEND?
IS DAT ZO?
EH... JA!
4

Fatale vakanties — Sneeuwwit (1989)

Het idee voor het vervolg op *Shit City* heb ik al drie jaar in mijn hoofd zitten. Ik heb er ook al stukken van af. Maar of ik ooit tijd krijg om dit avontuur te maken, weet ik niet. Ik ben nu begonnen aan het derde avontuur van Max Fridman, dat zich zal afspelen tijdens de Spaanse Burgeroorlog.

U hebt het al eerder gehad over dit verhaal, waarin de lezer kennis zou maken met een jonge Fridman. Bent u ook nog steeds van plan dit verhaal over meer delen te vertellen?

Dat weet ik nog niet. Ik wil wel, maar als ik naga hoeveel tijd ik nodig heb voor één album, betwijfel ik of dat verstandig is.

Tussen De poort van de Oriënt *en Max Fridmans nieuwe avontuur hebt u zich voornamelijk beziggehouden met korte verhalen?*

Ja, en ik kan ook zeggen dat er dit jaar nog twee albums zullen verschijnen. Ik heb mijn laatste platen van *Little Ego*, inclusief de voorplaat, ingeleverd bij Glénat. Het boek zal over twee maanden zowel in het Frans als in het Nederlands verschijnen. Ook de korte verhalen die ik voor (A Suivre)/ Wordt Vervolgd maak zullen binnenkort gebundeld worden. Overigens heb ik het einde van *Little Ego* tamelijk vaag gehouden, omdat ik hoop in de toekomst daar ook een vervolg op te maken.

Mijn laatste vraag: als u de ingrediënten van de goede strip zou moeten definiëren, zou u dan evenveel belang hechten aan de tekeningen als aan het scenario?

Het grootste probleem, zowel voor een stripauteur, als voor een schrijver of cineast, is om een goed idee te hebben dat het waard is te worden verteld en waarvan men niet de indruk krijgt het al duizend keer te zijn tegengekomen. In de strips die ik lees, zie ik veel prachtige pagina's, die niet veel te vertellen hebben. Juist daar ligt het probleem, de rest komt op de tweede plaats. Eerlijk gezegd zie ik me niet als een groot tekenaar. Maar ik meen dat ik op een voldoende doeltreffende wijze teken om het type scenario's dat ik schrijf te illustreren. Ik heb niet het grafische talent van illustrator, maar ik kan een zeer redelijk stripauteur zijn.

Bovenstaand interview werd op 3 juli 1986 afgenomen door THIERRY GROENSTEEN en is oorspronkelijk gepubliceerd in Les Cahiers de la Bande Dessinée 71. Vertaling en bewerking zijn van de hand van* **Pep Leysen. *Omdat het interview al een paar jaar oud is, heeft de redaktie Giardino gevraagd naar zijn aktuele projekten. De informatie betreffende* Sam Pezzo, Max Fridman, Little Ego *en* Fatale vakanties *(zie Wordt Vervolgd) is dus volledig up-to-date.* ●

Grenoble 1989: Een grootse primeur

Mat Schifferstein en Hedy Stegge

Van 16 tot 19 maart vond de '1er Salon Européen de la Bande Dessinée' plaats in het verre zuiden van Frankrijk, in Grenoble. Ambitieus van opzet en geslaagd: zal de concurrentie tussen Angoulême en Grenoble volgend jaar nog heviger worden of zullen beide festivals een eigen stijl ontwikkelen?

Enkele affiches voor Grenoble '89

De voorgeschiedenis van dit eerste grote stripfestival in Grenoble mag inmiddels bekend verondersteld worden: Pierre Pascal, de grote man achter Angoulêmes beroemde stripfestival, kreeg van deze stad de mogelijkheden niet het evenement verder uit te bouwen en vertrok naar Grenoble met alle kennis van zaken en een grote schare medewerkers. In Grenoble werd de 'Salon' opnieuw opgezet en het zag er niet naar uit, dat Pascals festijn een mislukking zou worden: Grenoble is een grote stad (kan dus veel bezoekers herbergen), heeft veel ervaring met congressen en wilde nog wel een extra stukje prestige verwerven met het huisvesten van hêt internationale evenement op stripgebied. Uitgeverij Glénat, die haar zetel in Grenoble heeft, zou ook alle steun bieden...

Een goed gevulde hal

De *1er Salon Européen de la Bande Dessinée* vond plaats in de Alp'Expo, het grote broertje van het Haagse congresgebouw. Het beursgebeuren was ondergebracht in een enorme hal, waar alle franstalige uitgevers vertegenwoordigd waren, heel wat buitenlandse (zelfs Marvel en DC!), stripwinkels en verder stands van divers allooi (zoals verkopers van tekenmaterialen) en opmerkelijk veel fanzines (ook buitenlandse). In totaal waren zo'n 200 standhouders, zo'n 300 auteurs en bijna 70 fanzines aanwezig.
Behalve deze stands waren er in de grote hal twee tentoonstellingen te zien, één van het werk van de legendarische Amerikaanse humorist *Harvey Kurtzman* (o.a. *Mad* en *Little Annie Fannie*) en één van het werk van de al even legendarische *Calvo*, de auteur van o.a. *Het beest is dood*.
Elders in het gebouw en op diverse plaatsen in de stad waren andere exposities te zien. Uiteraard waren er ook weer diverse debatten georganiseerd: over censuur, over Kurzman, over de Europese strip, over denkbeeldige architektuur, enz. enz. De interessantste bijeenkomst was ongetwijfeld die met de sterren van het Brits/Amerikaanse stripfirmament *Dave Gibbons*, *Alan Moore* en *David Lloyd*, met name over de samenwerking aan *Watchmen*, de inhoud en de toekomstige verfilming ervan (door Terry Gilliams!).
En dan kunnen we hier wel in één adem verraden welke Grote Auteurs er op dit festival aanwezig waren: de Fransen waren er bijna allemaal (Andreas, Christin, Goetzinger, Blanc-Dumont, Harlé, Baudoin, Druillet, Varenne, Gotlib, Bourgeon en nog zoveel anderen), een aantal Belgen (Hermann, Hislaire...), Spanjaarden (Torres, Bernet...), maar opmerkelijk waren natuurlijk vooral de aanwezige Britten en Amerikanen: naast de al genoemde auteurs ook John Bolton en Bill Sienkiewicz (en mogelijk David Mazzuchelli en Brian Bolland, maar die zijn we zelf niet tegen het lijf gelopen...) en de oude garde: Will Eisner en Harvey Kurtzman.

O, verlichte comic-freaks, en dan te bedenken dat de Franse lezers nog lang niet voor de tekencapaciteiten van een Dave Gibbons of Bill Sienkiewicz gewonnen waren en dat er soms niet meer dan twee/drie mensen met een schetsblokje in de hand kwamen vragen om een tekeningetje... Dus ga maar vast sparen voor Grenoble 1990, als je die kans ooit weer krijgt.

Fanzines van overal (behalve uit Nederland)

Grenoble was onmiskenbaar *groter* opgezet dan Angoulême: er was niet alleen veel ruimte beschikbaar gesteld voor het professionele stripgebeuren, maar ook voor de *amateurbladen* en *fanzines*, die het overal in Frankrijk zo goed doen. Grenoble is werkelijk dé ontmoetingsplaats voor alle fanzines geworden dankzij de inspanningen van Jean Francois Douvry en Michel Jans, de mensen achter *Bulles Dingues*. Al een half jaar geleden werd de redactie van ZozoLala op de hoogte gebracht van de geplande ontmoeting van fanzines en hun plaats op het festival van Grenoble; jammer genoeg konden wij niet gaan wegens geld- en vervoerproblemen, maar volgend jaar zijn we zeker van de partij! Behalve standruimte kreeg elk fanzine gelegenheid zichzelf te presenteren in een aparte, fraaie fanzine-catalogus. Door een deskundige jury werd één amateurtekenaar gekozen tot meest belovend talent en alle fanzines kozen uit hun midden het beste blad (dat een prijs van *f* 2.000 in de wacht sleepte!). Winnaars werden het Spaanse blad *TMEO* en de tekenaar *Yvan Kléda*...

Kléda

Prijzen

Natuurlijk heeft elk festival zijn eigen prijzenregen en Grenoble deed daar niet voor onder. Op zaterdagavond zou de prijsuitreiking plaats vinden, maar dit keer liep het een en ander mis. In de zaal waar dit zou gebeuren, was ook een jazz-concert gepland en de luid aan de bar converserende stripliefhebbers stoorden het concert dusdanig, dat na afloop de jazz-liefhebbers met fluiten en stampen elk woord van de striporganisatoren onverstaanbaar maakten. Uiteindelijk werd de bijeenkomst verplaatst naar een andere zaal, maar toen was het al zo laat, dat ondergetekenden het gebouw moesten verlaten om niet de laatste tram richting centrum te missen. Die misten we toch, aangezien die een half uur eerder vertrok dan de organisatie ons had medegedeeld, dus toen we ons na ruim een uur op onze hotelkamer bevonden wisten we nog niks. Maar nu wel: de vier grote prijzen zijn uitgereikt aan *Hermann (beste tekenaar)*, *Van Hamme (beste schrijver)*, *Wasterlain (beste jeugdauteur)* en *Alan Moore (meest vernieuwende bijdrage aan het stripverhaal)*. Een extra prijs ging naar *Derib* voor het humanitaire aspekt van zijn nieuwe strip *Red Road*.

Niet alles liep op rolletjes, maar de aanwezige auteurs, uitgevers en het publiek waren zeer te spreken. Er was tijdens deze 'Salon' méér te doen dan wij konden meemaken, dus als het effe kan zijn we volgend jaar weer van de partij. U ook? ●

Kristallen van Mœbius

Mat Schifferstein

Het recentelijk door Casterman uitgebrachte prentenboek Made in L.A. *bevat veel van Moebius' beste tekenwerk. Werk, dat méér is dan de knappe grafiek van een begaafd kunstenaar, méér ook dan de representatie van iets anders (een denkbeeldige wereld); het wordt die andere werkelijkheid zelf. Moebius' beste werk trekt de kijker a.h.w.* in *het plaatje: de kijker wordt van 'plaatjeskijker' 'toeschouwer' en uiteindelijk 'deelnemer'. Het plaatje laat een deel van een andere wereld zien, het plaatje is een sluis waardoor de kijker die wereld betreedt. Een wereld, die niet ophoudt bij wat de tekening laat zien, maar die zich aan alle kanten voortzet. Of, om het allemaal wat prozaïscher uit te drukken: als je naar zo'n plaatje kijkt krijg je op een gegeven ogenblik het gevoel dat het slechts een 'uitsnede' is, dat er een hele wereld achter ligt. Een dergelijk plaatje nodigt de kijker uit tot fantaseren. We zullen aan de hand van de tekeningen uit het hoofdstuk* Cristal saga *een stukje Moebius-universum verkennen. De tekeningen zullen we voor het gemak aanduiden met het paginanummer. Allereerst wordt de openingsplaat op pagina 101 geanalyseerd, waarna we een aantal karakteristieken van de andere platen in vogelvlucht zullen bespreken.*

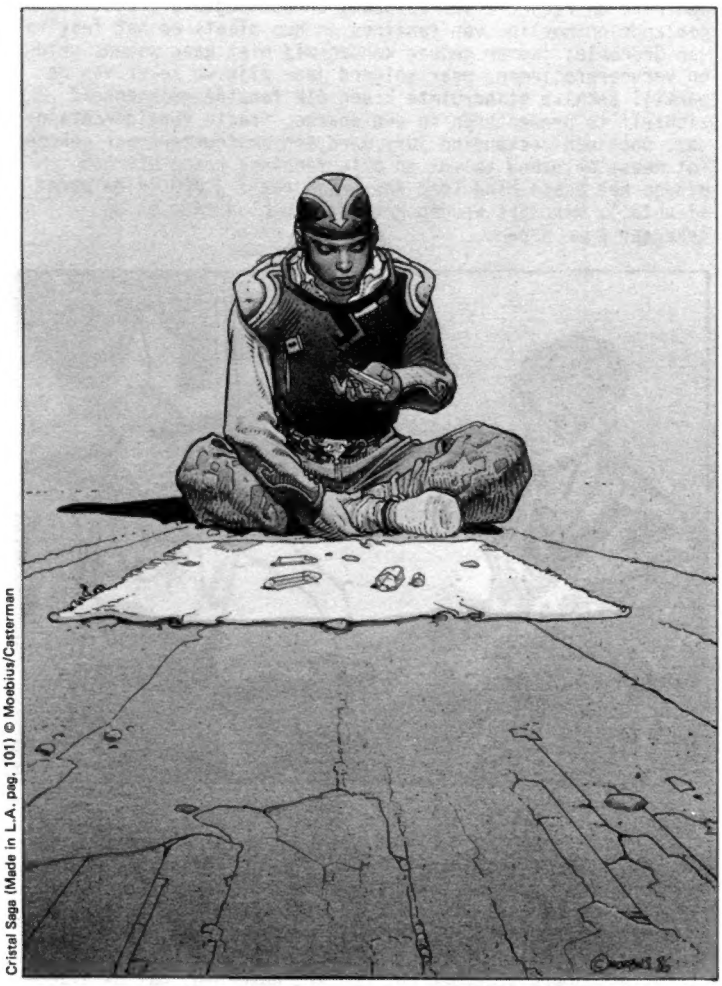

Cristal Saga (Made in L.A. pag. 101) © Moebius/Casterman

Onder: De Yoga-filosofie onderscheidt zeven bewustzijnscentra of chakra's.

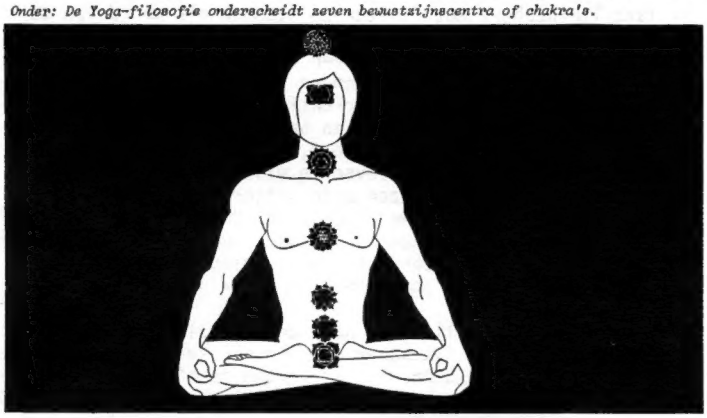

Plaat 101. *Voorstelling*: Een jonge man zit op een steenachtige bodem. Vóór hem ligt een vierkante lap stof uitgespreid, waarop zich een aantal stukken kristal bevinden. Eén kristal houdt de jongen in zijn hand en bekijkt hij.
Technische weergave: De tekening is grotendeels symmetrisch ten opzichte van de verticale as. Enkele a-symmetrische details: de figuur zelf, die ietwat links van de as geplaatst is. En binnen de figuur: de verschillende posities van de armen en van de voeten, de halsversiering van het kledingstuk, de positie van de hand met het kristal en de versiering op de borst van de jongen. De verschillende posities van de kristallen op het doek, de slagschaduw links van de persoon. De bodem is in de onderste helft van de tekening gedetailleerd weergegeven (breuklijnen in het rotsachtige oppervlak), maar 'verdwijnt' in de bovenste helft. De breuklijnen in het rotsachtige oppervlak kunnen we aanvullen tot lijnen, die zich in het kruis (tweedimensionaal gezien) of onder het zitoppervlak (driedimensionaal gezien) snijden. De perspectieflijnen op basis van de rechthoekige lap stof snijden zich ter hoogte van de broekgesp (2-D) of op een punt achter de jongeman (3-D). De jongen draagt kleding in vergelijkbare kleuren als het landschap waarin hij zich bevindt, maar zijn kledij kenmerkt zich ook door een aantal versieringen in felle kleuren. De kleurgedeeltes bakenen het middendeel van de tekening af. Bepaalde vormen richten de aandacht van de lezer op specifieke punten: de 'pijl' op het hoofddeksel van de jongeman wijst naar diens voorhoofd, de halsversiering lijkt enerzijds een punt aan de bovenzijde van de borst te willen omvatten, anderzijds de aandacht te richten naar het kristal, dat in de hand gehouden wordt, en tenslotte trekt de versierde gesp de aandacht.
Interpretatie: Een jonge man bevindt zich in een woestijnachtig landschap en bekijkt een kristal, dat hij in zijn hand houdt. Vóór hem, op een doek, liggen nog meer stukken kristal. Hij lijkt iemand, die in de woestijn kristallen zoekt, voor zijn verzameling of om later van de hand te kunnen doen. Of heeft hij ze toevallig gevonden op zijn tocht door de woestijn en gebruikt hij nu een moment van rust om ze nauwkeuriger te kunnen bekijken? Misschien zijn het zelfs voorwerpen, waaraan hij gehecht is en die hij altijd met zich mee draagt: die hij af en toe tevoorschijn haalt om van hun schoonheid te kunnen genieten. Is de lap stof waarop de kristallen liggen zijn eigen doek, die hem gewoonlijk, als hij zit, moet beschermen tegen de uit de grond omhoogkomende koude, of gebruikt hij deze doek om de kristallen erin te wikkelen en zo op een veilige manier te vervoeren?
In ieder geval bekijkt de reiziger in alle rust het kristal in zijn hand. Hij is niet gehaast: volmaakt ontspannen zit hij op de grond. Zijn aandacht voor het kristal is niet begerig; ook zijn blik -die we alleen kunnen afleiden uit de rest van zijn lichaam- is rustig. Hij lijkt het kristal niet echt te bestuderen, maar er 'doorheen' te kijken. Zijn houding doet denken aan iemand, die in meditatie verzonken is.
De symmetrische opbouw van de tekening versterkt het gevoel van rust. De kleurige versieringen richten de aandacht meer op de jongeman dan op het kristal: de versieringen op het hoofd, onder de hals en in het middel accentueren drie chakra's (energiecentra) in het lichaam van de jongeman.
Opmerkelijk is het contrast tussen de zandkleurige kledij, die volmaakt aansluit bij de aardse omgeving, en de felgekleurde versieringen op diezelfde kleren, die uit 'een andere wereld' afkomstig lijken. Deze kleuren creëren in de eerste plaats het effect, dat de jongen niet in de woestijn lijkt te wonen, maar een reiziger is, van elders afkomstig. Maar ze geven ook de indruk, door hun onwerkelijk felle kleuren en hun vormen die doen denken aan symbolen, dat ze een andere orde vertegenwoordigen: een *geestelijke*. Die geestelijke dimensie wordt ook gesuggereerd door de tweedeling in de bodem, die aan de onderkant concreet is, materiëel, en aan de bovenkant ijl en ongrijpbaar wordt en zich lijkt op te lossen in het niets. Vanaf de plaats waar de jongen op de grond zit verliest deze alle materiële kenmerken. Het wordt een open, immateriële ruimte, alsof deze alleen geestelijk is, alsof de jongen zijn geest heeft 'vrijgemaakt'. Merk verder op, dat de jonge man zich op het onzichtbare breukvlak van 'materiële' en 'immateriële' ruimte bevindt; door zijn positie, iets boven het centrum van de tekening, lijkt hij te zweven, maar anderzijds hechten de snijlijnen van de breukvlakken zijn achterste stevig aan de grond en suggereren de perspectieflijnen van de doek dat de 'horizon' een goed stuk achter hem ligt; hij zit dus niet op het randje van een afgrond.
De compositie van de tekening creëert evenwicht en rust, maar de kleine afwijkingen voorkomen dat de tekening verstart; het

geheel behoudt zijn dynamiek. De verticale as dóór de jongen legt de aandacht bij hem; ook de pijl op zijn hoofddeksel wijst naar zijn 'as'. De leegte die om hem heen geschapen is, weerspiegelt zijn geestelijke 'leegte'; de essentie van de tekening ligt niet besloten in het kristal zelf, maar in de beschouwing van het kristal, die leidt tot een zelfbeschouwing van de mediterende persoon.

Geest en stof

De aanwezigheid van zowel een *geestelijke* als een *materiële* wereld komt in de andere kristal-platen terug. Ook in deze platen wordt de aanwezigheid van een spirituele dimensie gesuggereerd door niet-natuurlijke, felle kleuren. Bovendien kunnen we de *kristallen* opvatten als vertegenwoordigers van een geestelijke wereld. In veel mythes en sprookjes worden aan bijzondere gesteentes spirituele krachten toegeschreven (zowel heilzame als kwaadaardige) en hoe kan het 'geestelijke' beter gesymboliseerd worden dan door het onbesmette, zuivere kristal?
Plaat 103 toont een enorm kristal, dat een kruispunt van wegen verspert. Twee automobilisten hebben hun wagen gestopt en kijken toe. Ook in deze tekening houden dynamiek ën bewegingsloosheid elkaar in evenwicht. *Dynamisch* zijn allereerst de positie van het kristal en de weg, die vanaf de voorgrond -dwars door het kristal- naar een punt aan de horizon leidt, verder de voorste automobilist, die zich half opricht uit zijn stoel, zijn felrode sportwagen en de sporen van vuil of remsporen, die de wielen hebben achtergelaten op het wegdek. *Statisch* is de tweede weg, die parallel loopt aan de horizon, de automobilist op de achtergrond, die al uit zijn wagen gestapt is en roerloos het kristal bekijkt, zijn vierkante auto, die nog 'statischer' lijkt door het 3-D-achtige logo op de zijkant van de wagen en tenslotte de positie van de lantarenpaal.
In plaat 103 is een duidelijk spanningsveld waarneembaar tussen het kristal en zijn omgeving. In de tekening maakt het kristal een scherpe hoek met het aardoppervlak en verstoort de volmaakte symmetrie van het kruispunt. Het kristal lijkt opgedoken uit het niets: is het afkomstig uit de lucht of is het uit de aarde 'gegroeid'? Opmerkelijk genoeg zijn er geen breukvlakken te zien waar het kristal uit de aarde komt/in de aarde verdwijnt.

Zoals gezegd houden dynamiek en bewegingsloosheid elkaar ook in deze plaat in evenwicht (Merk bijvoorbeeld op, hoe de schuine positie van het kristal 'gestabiliseerd' wordt door de kaarsrechte lantarenpaal). Rust en evenwicht overheersen. De onverwachte interventie van het kristal lijkt de beide automobilisten niet te verontwaardigen. Beiden lijken verstild in hun aandacht, die een zekere overeenkomst vertoont met de beschouwende, meditatieve houding van de jongen op plaat 101. De reizigers op plaat 103 lijken getuigen van een on-aards verschijnsel, waarbij alleen een stille verwondering past. Het onnatuurlijke karakter onderstreept Moebius als het ware door de afwezigheid van een breukvlak tussen kristal en aarde, respektievelijk bestrating: symboliseert het kristal de intrede van een geestelijke dimensie in een stoffelijke wereld?

Fases

Als we veronderstellen dat het kristal in de tekeningen van Moebius een geestelijke wereld symboliseert, kunnen we afleiden dat zijn tekeningen op een of andere manier het spanningsveld tussen 'geest' en 'stof' tot uitdrukking willen brengen. Een beschouwende houding, stille verwondering, meditatie zijn de mogelijkheden voor de mens om een brug te slaan van zijn stoffelijk bestaan naar een geestelijke wereld. De mensen in Moebius' tekeningen richten hun aandacht dus niet voor niets op de 'geestelijke' kristallen.
Deze *aandacht* kent drie verschillende fases.
In eerste instantie is er de schok van het nieuwe, het in aanraking komen met het onbekende, de verwondering. Deze 'ontmoetingsfase' kunnen we in de meeste platen van *Cristal saga* terugvinden (uitgezonderd de platen 105, 108a en 110).
De tweede fase -waarin de verwondering blijft, maar het verschijnsel zelf niet meer onbekend is- is de fase van de 'verkenning'. Deze kunnen we in alle platen zien, behalve in plaat 103 (waar het kristal de aardse gang van zaken verstoort en de menselijke bezigheid onderbreekt), en plaat 105.
De derde fase is die van het geestelijk 'contact', waarin we een communicatie kunnen veronderstellen tussen mens en kristal. Is er in deze fase ook sprake van 'beïnvloeding'?

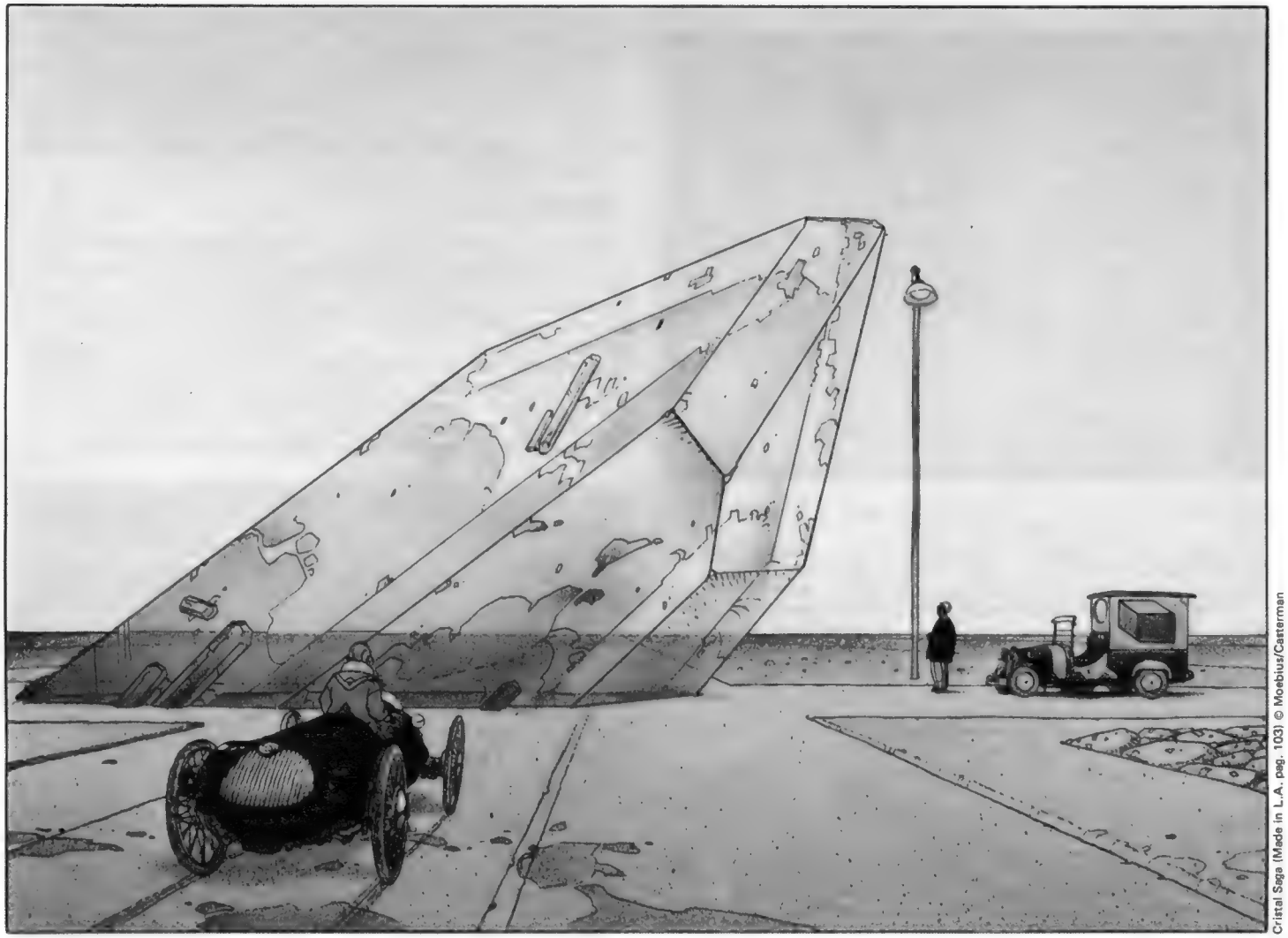

Cristal Saga (Made in L.A. pag. 103) © Moebius/Casterman

Ontdekking en verkenning

Deze fases laten zich niet nauwkeurig onderscheiden in Moebius' tekeningen. Een aantal platen is meerduidig, maar met behulp van bovenstaande fases kunnen we een eerste interpretatie geven.
De eerste twee fases zijn we al tegengekomen in de platen 101 en 103. In de 'verkenningsfase' kan de relatie tussen mens en toeschouwer een *geestelijke* dimensie hebben, zoals uit de meditatieve houding van de personages in plaat 101 en plaat 108a blijkt. De verkenning kan echter ook heel *materialistisch* zijn en het karakter krijgen van 'het kristal als toeristische attractie of bezienswaardigheid', zoals dat met name in de platen 104 en 107 gesignaleerd wordt. Het reuzekristal in plaat 104 zou in een museum opgesteld kunnen zijn en de toeristen in plaat 107 hebben een verre tocht ondernomen om een bijzonder verschijnsel waar te nemen: een kristal dat in een onvoorstelbaar fragiel evenwicht met één punt op de punt van een ander kristal staat, of -waarschijnlijker- dat door een mysterieuze kracht, die vanuit de kristallen zelf komt, op zijn plaats gehouden wordt. De kristallen in plaat 107 lijken te symboliseren dat er méér is tussen hemel en aarde dan natuurwetten (en verlenen het gebeuren zo toch weer een geestelijke dimensie).

Het zwevende kristal

De derde fase, die van het geestelijk contact tussen mens en kristal en de eventuele daaruitvoortkomende beïnvloeding, is in eerste instantie niet precies te duiden.
Met uitzondering van de eerste twee platen *zweven* er overal kristallen door de lucht. In de laatste twee platen, de platen 109 en 110 lijken ze op eigen kracht te bewegen: de mens en het kristal in plaat 109 bijvoorbeeld schijnen elkaar gelijktijdig te 'verkennen', als twee levende wezens. In de hieraan voorafgaande platen is minder duidelijk of we de kristallen moeten beschouwen als 'levende wezens' die op eigen kracht 'zweven' of als 'dingen' die gaan 'leven' door toedoen van de menselijke geest?
Zijn het de woestijnbewoners, die het kristal leviteren in plaat 106, of zijn zij slechts toeschouwers van een opmerkelijk verschijnsel? Is de in meditatie verzonken man in plaat 108a naar deze plek gekomen om het 'zwevende kristal' te

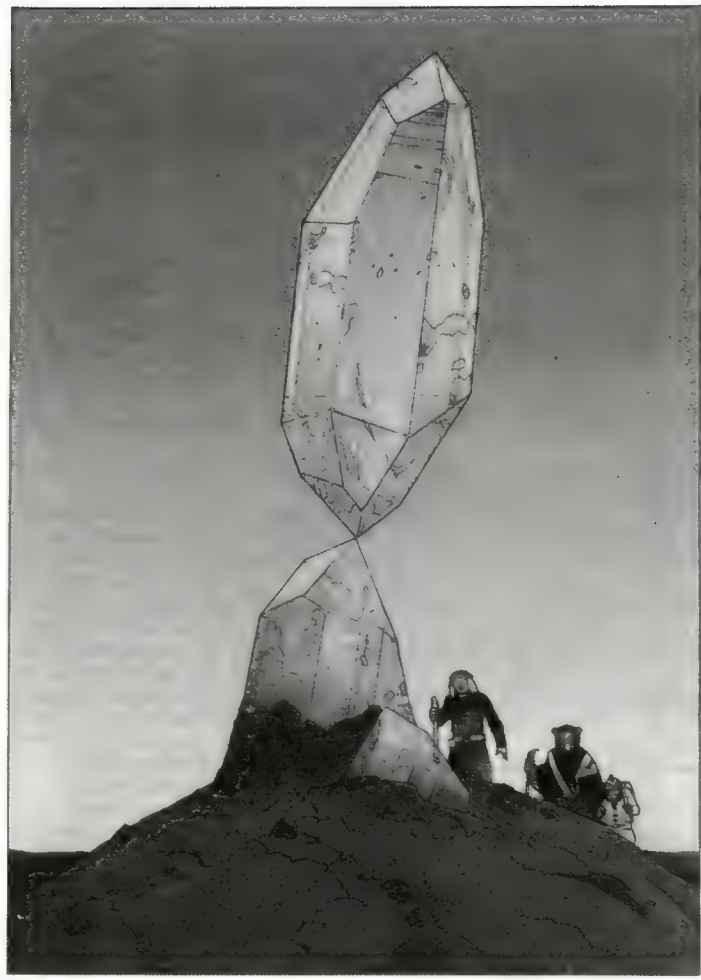

Cristal Sega (Made in L.A. pag. 107) © Moebius/Casterman

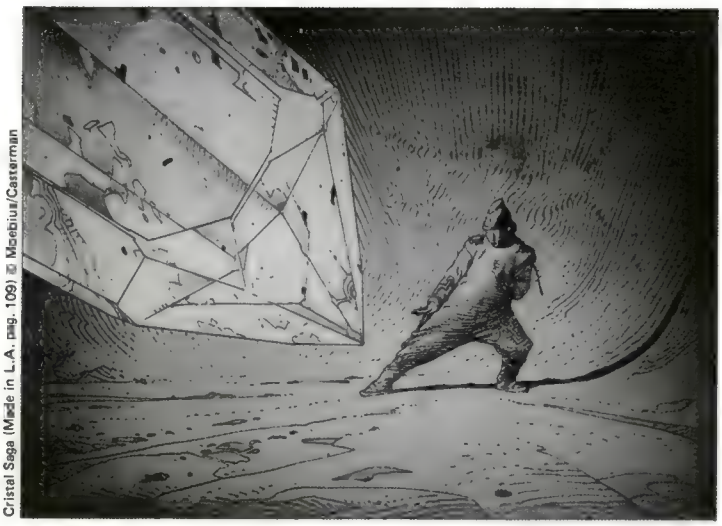

Cristal Sega (Made in L.A. pag. 109) © Moebius/Casterman

'aanbidden', of is hij juist degene die door zijn psychische energie het kristal in de lucht houdt?
Plaat 108b toont opnieuw een zwevend kristal, dit maal van meer bescheiden afmetingen. Hier bevindt het zich in een donkere ruimte -binnenshuis of onder de grond- waarin zich ook een groep mensen verzameld heeft. Het kristal *zweeft* nu niet alleen, het is ook een bron van *licht* en misschien wel van *geluid*: Let in de tekening in ieder geval op de vierhoek in de achtergrond, die het kristal in een eigen ruimte lijkt te plaatsen: de onregelmatige bewerking van de omlijsting van de vierhoek verleent het kristal een extra, trillerig soort uitstraling. De onregelmatig aangebrachte arcering maakt de tekening niet alleen donkerder, maar versterkt ook het 'trillerige' geluidseffect dat de tekening schijnt te hebben. Houdt de figuur op de achtergrond zijn handen aan weerszijden van zijn hoofd om zijn oren te beschermen tegen het heldere, doordringende 'zingen' van het kristal? Of is deze houding alleen een vorm van concentratie en is deze man misschien wel degene die het kristal laat zweven? Of is dat de man, die zijn hand onder het kristal houdt? Ook hier geeft Moebius geen antwoord op de vraag of het kristal het bijzondere verschijnsel doet ontstaan of de menselijke geest. Maar mijns inziens geeft de veronderstelde 'contactfase' de meest bevredigende oplossing: het leviteren van het kristal wordt teweeggebracht door het -geestelijk- contact tussen de mens en het kristal. In Moebius' tekeningen wordt deze bijzondere gebeurtenis, die we ook kunnen omschrijven als het slaan van een brug naar de geestelijke wereld, zo getoond: het zwevende kristal in plaat 108a symboliseert de vrijgemaakte geest van de mediterende man.

Speelgoed

Zoals omschreven moeten we het kristal nergens interpreteren als een verlengstuk, een instrument van de menselijke geest. Toch suggereren de platen 104 en 105 een mogelijk instrumenteel gebruik van de zwevende kristallen, namelijk als transportmiddel. Plaat 104 is moeilijk duidbaar: we deden eerder de suggestie, dat twee 'toeristen' een natuurfenomeen bewonderden. Het is echter ook mogelijk, dat deze twee mensen een piloot/mechanicus respectievelijk een reiziger zijn, die hun 'vliegtuig' inspecteren. In ieder geval wordt in plaat 105 wél gevlogen en draagt de 'bestuurder' van het kristal op de voorgrond een vliegeniershelm. Maar hoe serieus dient de

Cristal Sega (Made in L.A. pag. 108b) © Moebius/Casterman

kijker plaat 105 op te vatten? De vliegenier op de voorgrond kan nauwelijks zijn evenwicht behouden als zijn toestel opstijgt/landt en hij verliest de spullen die hij bij zich heeft. De twee personages op de achtergrond bevinden zich in alle rust op hun 'toestel': het lijkt slechts heel langzaam te bewegen. Misschien staat het zelfs wel stil, maar dat is niet zo waarschijnlijk: rechts boven in beeld is een stuk van een derde kristal te zien, wat suggereert dat er sprake is van een hele vlucht kristallen. En die *vlucht* kristallen op zijn beurt doet weer denken aan een vlucht *vogels*, wat sterk de suggestie opwekt dat het niet de mensen zijn, die de kristallen besturen, maar dat de kristallen, als een vlucht reusachtige vogels, die mensen slechts op hun rug *tolereren*. Voor de mensen lijkt het 'vliegen' op de kristallen geen serieuze, *doelgerichte* vlucht te zijn, maar een speels tijdverdrijf: twee figuurtjes op de achtergrond kijken ontspannen toe, twee andere hebben plaatsgenomen op een kristal en bekijken de omgeving vanaf die hoogte, de 'piloot' op de voorgrond heeft het meest weg van een kind, dat zijn vliegspelletje deels serieus -kijk maar naar zijn kledij- deels als spel beschouwt: als zijn 'vliegtuig' een wilde beweging maakt -in geen enkele andere plaat van Moebius komt een dergelijke uitbarsting als die in de linker benedenhoek voor!- heeft hij slechts groot plezier.

Een spirituele queeste

Als we Moebius' *Cristal saga* in volgorde lezen komt op basis van onze bevindingen het volgende patroon naar voren. Plaat 101 symboliseert voor het hele hoofdstuk de *stoffelijke* mens op zoek naar een *geestelijke* dimensie. (Dit 'zoeken naar' zal in de platen van de *Cristal saga* ook uitgedrukt worden door het feit, dat de mensen vaak als *reizigers* worden afgebeeld.) Plaat 103 toont hoe de geestelijke wereld zijn intrede doet in de materiële wereld van alledag. De mens kijkt toe, in verwondering. Platen 104 en 105: het 'andere' is aanwezig in onze wereld: kan het, net als andere dingen, een *materiële* invulling krijgen? Platen 106, 107, 108 en 109: het fenomeen blijft ongrijpbaar, de verwondering doet opnieuw zijn intrede. De benadering hiervan door de mens krijgt nu een meer geestelijk karakter. (Let hier op de veel grotere 'vrije' ruimte om de kristallen heen.) Plaat 109 toont de mens en het kristal als twee zelfstandige entiteiten. Maar hoe is hun verstandhouding? De mens lijkt bevreesd... In plaat 110 is de afstand groot. Mens en kristal bevinden zich in twee verschillende ruimtes. Kan de mens ooit de wereld van het

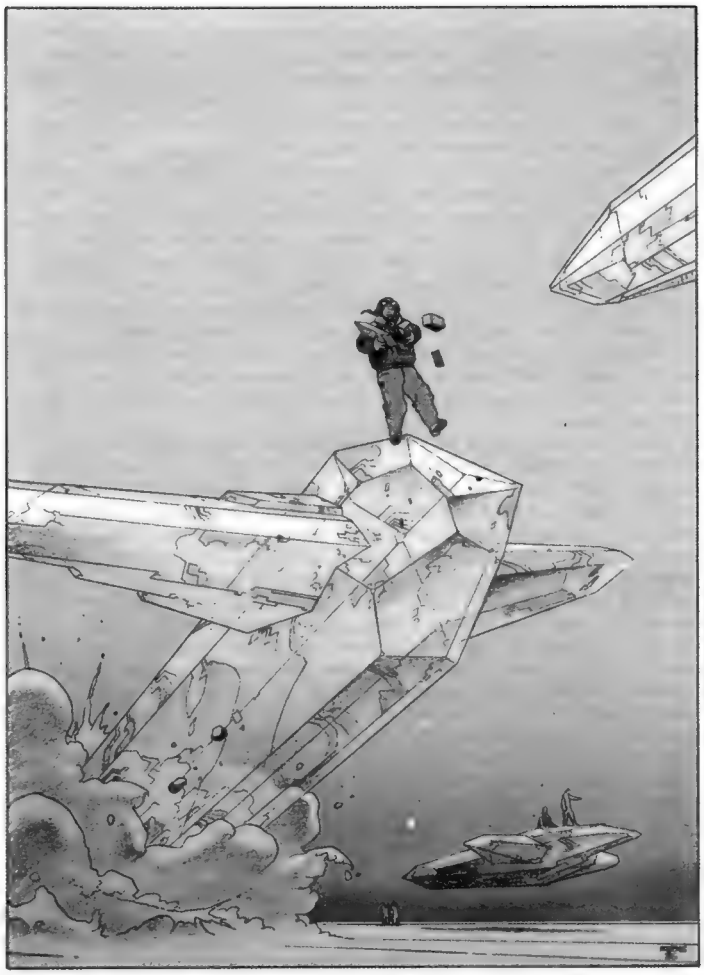

Cristal Saga (Made in L.A. pag. 106) © Moebius/Casterman

kristal bereiken? Misschien wel: naast de man bevindt zich een klein kristal. Dat kan een begin zijn... ●

Juweeltjes en goedkope glimmers

M.S.

Om het werk van Jean Giraud alias Moebius te begrijpen is het noodzakelijk iets over de auteur te weten. Zijn persoonlijke ontwikkeling heeft een belangrijke invloed gehad op de strips die hij maakt. Als Giraud maakte hij naam als realistisch tekenaar van de Blueberry*-strip. De oprichting van* Mêtal Hurlant*, waarvan hij één van de initiatiefnemers was, markeerde een volgende stap in zijn loopbaan: hij leverde nu regelmatig fantasieprodukties af, die onmiddellijk duidelijk maakten dat Giraud/Moebius meer was dan een eersteklas-tekenaar: hij gaf blijk, over een rijke verbeelding te beschikken, die hij gestalte gaf in strips als* Arzach *en* Majoor Fataal*: pure verzinsels, die spontaan in hem opkwamen. Door zijn fantastisch tekentalent wist hij zijn fantasieën vorm te geven op een manier die lezers én collega's wild enthousiast maakte. Onder hen bevond zich Alexandro Jodorowsky, schrijver, regisseur en filosoof. Jodorowsky word Moebius' co-scenarist én leermeester. Giraud/Moebius ging op zoek naar zijn eigen 'ik' en jarenlang stagneerde zijn produktie. Zijn stripwerk raakte op de achtergrond: hij zoekt nieuwe uitingsvormen voor zijn creativiteit. Hij adviseerde in de produktie van speel- en tekenfilms, ontwierp, schetste en tekende. Nu Moebius terug is van weggeweest, is er veel veranderd:* Blueberry *is naar de achtergrond verschoven en het* Moebius-*universum staat centraal. Moebius exploreert met nieuw enthousiasme zijn symbolische werelden, levert massa's tekenwerk af en strips van alle soorten en maten, die één, samenhangend oeuvre moeten gaan vormen. Onderstaand bespreken we de Moebius-boeken die recent werden uitgebracht door de uitgeverijen Arboris en Casterman. Wie meer over de auteur wil weten verwijzen we met name naar het uitputtende interview in* The Comics Journal *nr. 118 (dec. 1987).*

In 1978 maakte Moebius *Les yeux du chat* als exclusief cadeautje voor de kopers van tenminste 5 albums van Les Humanoïdes Associés --zijn eerste samenwerkingsproject met Alexandro Jodorowsky; een grafisch en verteltechnisch experiment en meteen een meesterwerk. Het jaar daarop deed Moebius het nog eens dunnetjes over met *Tueur de monde*, een in vrije associatie tot stand gekomen beeldverhaal, waarin het ene beeld het volgende oproept. Een relatief snel gemaakt, maar toch fraai werkstukje dat als cadeautje door de vaste klanten weer 'even mooi meegenomen' werd. Een aantal jaren later paste Moebius *Tueur de monde* aan voor een luxueuze portfolio, die uitgebracht zou worden door de kersverse uitgeverij Aedena. Deze door de auteur uitgebreide en ingekleurde versie is nu in de Nederlandse vertaling verschenen, opnieuw als album. *Mensendoder* is een bijzonder fraai afgewerkt boekje geworden, --misschien wel wat te fraai voor een snel gemaakt tussendoortje, dat ooit weinig pretenties had.
Een produktie als *De ster* (Drukwerk, 1986) krijgt een vergelijkbare pretentie, juist door de publieksuitgave als album. Kan een snel gemaakte reklamestrip voor Citroën ooit een volwaardig stripalbum zijn? De uitgevers dachten van wel, de auteur ook: inmiddels heeft *De ster* het geschopt tot eerste

Mensendoder

deel in een verhalen-cyclus, die *De wereld van Edena* gaat heten. In *De ster* landen twee ruimtereizigers op een planeet, waar ze getuige zijn van het vertrek van een interstellair toestel, dat alle aanwezigen meevoert naar de paradijsplaneet Edena. Deel twee, *De hof van Edena*, is inmiddels verschenen bij uitgeverij Casterman, en beschrijft het vervolg: de twee hoofdpersonen arriveren ter plaatse en maken onder invloed van de leefomstandigheden op de planeet (het voedsel) een snelle geestelijke en fysieke ontwikkeling door. Ze veranderen in een soort Adam en Eva, maar raken gescheiden. Adam gaat op zoek... *De wereld van Edena* is een nieuwe verhalenreeks, waarin Moebius op symbolische wijze verslag zal doen van een eigen, geestelijke, ontdekkingsreis. Evenmin als de lezer weet hij waarheen de reis zal leiden, --het procédé van *Mensendoder* en *De hermetische garage*, maar met een vooralsnog minder interessant resultaat, misschien wel omdat *Edena* de lezer weinig meer biedt dan de boodschap, die de auteur erin legt. Een werk als *De hermetische garage* daarentegen biedt de lezer heel wat meer.

De hermetische garage is de ingekleurde heruitgave van het eerder bij Yendor uitgebrachte *Majoor Fataal*. *De hermetische garage* hééft geen boodschap. Het is een grafisch en verteltechnisch experiment: een verhaal dat ergens begint en waaraan Moebius steeds een vervolg heeft geïmproviseerd. Het resultaat is *een verhaal* dat langzaam *vorm* krijgt (de verhaallijnen gaan steeds meer samenhang vertonen), dat iedere episode weer een *fantastisch grafisch experiment* is, en dat bovendien een *fascinerende wereld* tevoorschijn laat komen, die de lezer samen met de auteur kan verkennen. Wie *De hermetische garage* leest voelt zich een ruimtereiziger, die een nieuwe planeet ontdekt, een wereld die net zoveel variatie aan landschappen, volkeren en cultuur herbergt als onze aarde... Ook jaren later (de eerste episode verscheen al ruim 15 jaar geleden in Métal Hurlant) behoudt *De hermetische garage* zijn aantrekkingskracht. Toch kan ik niet enthousiast worden van de door Arboris uitgebrachte *kleuren*-editie. De inkleuring is gewoon *slecht*: over het algemeen moeten zachte, karakterloze pasteltinten de lezer charmeren, maar ook bepaalde harde inkleuringen ontsieren de pagina's. Storend is ook, dat de inkleurder(s) weinig oog hebben gehad voor *detail*: alle vlakken, groot of klein, krijgen één tint, waar Moebius in zijn zwartwit lijntekening zoveel verschillende nuances doet vermoeden. Wat blijft er over van de gesuggereerde kleurenpracht van een in volle bloei staande jungle als het geheel weggesmeerd wordt achter één vies-bruine laag? En wat moet dat met al die landschappen, die van pagina tot pagina van kleur veranderen? Een frisse, heldere lucht wordt rose, paars, geel, groen... Getsie! De kleuren van *De hermetische garage* zijn noch realistisch, noch fantasievol --ze vertroebelen daarentegen de oorspronkelijke kwaliteiten van het werk. Supervisie van Moebius? Eén blik in *Made in L.A.*, een verzamelboek van Moebius' eigen werkstukken, overtuigt eenieder van het tegendeel: de meester zelf kiest zijn kleuren met smaak!

In de Nederlandse taal is *Made in L.A.* Moebius' eerste 'prentenboek', waarin hij zijn grafische werk verzameld heeft, dat hij niet in de vorm van stripverhalen gemaakt heeft. In *Made in L.A.* springen Moebius' grote kwaliteiten als tekenaar én auteur onmiddellijk in het oog: weinig werk kenmerkt zich zó door een dergelijke vitaliteit, speelse fantasie en harmonie als de schetsen, tekeningen en gouaches van deze auteur. Niet alle bijdragen zijn even waardevol, maar zelfs zijn eenvoudigste ontwerpen zijn een spel met kleur en vormen, die een lust zijn voor het oog --en Moebius op zijn best creëert ware meesterwerken, zoals in het hoofdstuk *Cristal saga*, dat wij hiervoor apart hebben besproken--. Zijn beste werkstukken zijn méér dan mooie plaatjes: ze prikkelen de fantasie van de kijker en gaan een eigen leven leiden. *Made in L.A.* bevat dus méér dan mooie plaatjes, het bevat een deel van Moebius' beste werk. En het is nog perfect uitgegeven ook, dus een 'must' voor Moebius-liefhebbers.

Verre van perfect is *De eerste planeet*, het laatste verhaal uit de John Difool-cyclus, die Oberon sinds 1981 publiceert. Sinds Moebius' recente samenwerking met Stan Lee aan de *Silver Surfer*-comic (die hier niet besproken wordt, aangezien hij op dit moment nog niet in het Nederlands verschenen is) heeft hij de smaak van het 'rauschen' te pakken: hoe sneller hoe beter, lijkt zijn nieuwe lijfspreuk te zijn. Wie de laatste John Difool vergelijkt met de andere delen *moet* wel teleurgesteld zijn: Moebius heeft aan de uitwerking ervan maar een fractie van de tijd besteed, die hij er anders voor over had. Jammer, want de John Difool-boeken moeten het toch voor een groot deel hebben van het verrassende, overrompelende effect, dat Moebius' fantasieën op de lezer maken. En dat effect verdwijnt wat mij betreft volledig als Moebius volstaat met een paar snelle krabbels... Maar misschien heb ik geen gelijk, en breekt Moebius nu door bij een groot publiek. Dat zal in eerste instantie de verkoopresultaten op de Amerikaanse markt moeten leren. Dat die in ieder geval niet slecht zijn blijkt uit het feit dat Moebius en Stan Lee al weer een nieuw project onder handen hebben genomen. Zowel de Amerikaanse als de Europese lezers kunnen in ieder geval kennis maken met alle facetten van deze bijzondere auteur. De boven besproken albums waren nog maar het begin van een zondvloed van Moebius-boeken, die in het Nederlands voornamelijk door de uitgeverijen Casterman en Arboris uitgestort zullen worden. Bij Casterman verschijnen volgende delen in de *Edena*-cyclus en nieuwe prentenboeken, bij Arboris verschijnt de rest van Moebius' complete oeuvre: herdrukken van oud materiaal (maar dit keer allemaal in kleur) en gloednieuwe aanvullingen... ●

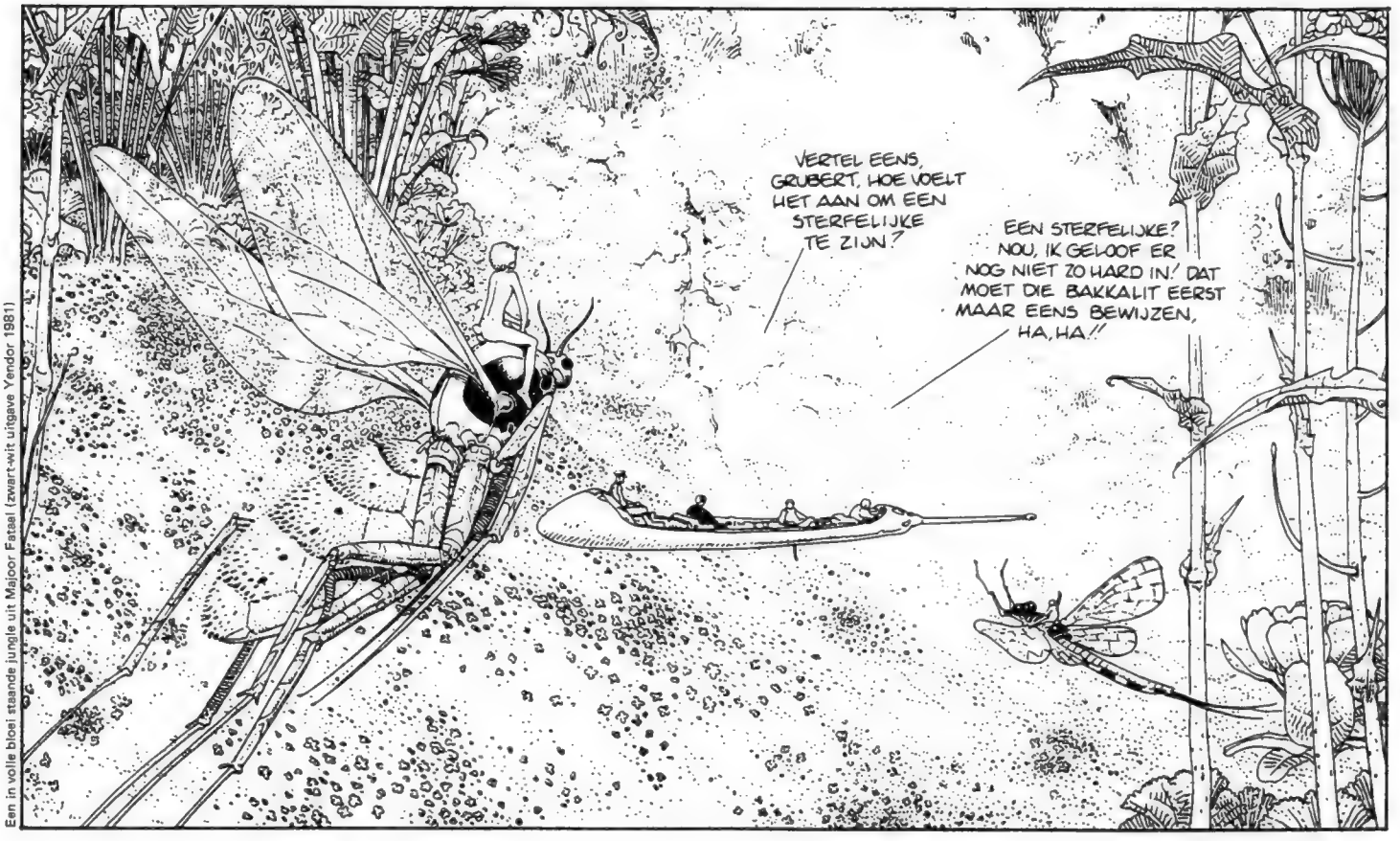
VERTEL EENS, GRUBERT, HOE VOELT HET AAN OM EEN STERFELIJKE TE ZIJN?
EEN STERFELIJKE? NOU, IK GELOOF ER NOG NIET ZO HARD IN! DAT MOET DIE BAKKALIT EERST MAAR EENS BEWIJZEN, HA, HA!!

Een in volle bloei staande jungle uit Majoor Fataal (zwart-wit uitgave Yendor 1981)

PRULLENBAK

Het paste niet in onze StripVoorspelling, dus dan maar zo: het evenement van de maand april is zonder enige twijfel een prachtige ën betaalbare uitgave van **The complete Little Nemo** van Winsor McCay, die uitgeverij Arboris voor *f* 39,95 per deel *in een Engelse uitvoering* op de markt brengt. Het bijzondere van deze reeks is, dat *alle* pagina's van *Little Nemo* in de *originele kleuren* zullen worden gedrukt. Dus óók de genen die de in 1974-75 uitgegeven Landshoff-boeken in hun bezit hebben zullen hun geluk niet opkunnen! Euh, moeten we hier nog uitleg geven voor degenen die *niet* weten wie Little Nemo is? Zijn die er? Nee toch, hè? (MS)

6 ZO'N PRACHTBEEST WAS BEST LEUK OM TE HEBBEN.

Les comics arrivent! De Franse uitgevers raken steeds meer in de ban van de Amerikaanse comics. Niet zo verwonderlijk, want de *Europese* stripmarkt lijkt steeds meer te verstarren. Uitgeverij Glénat heeft haar eigen comic-reeks, onder redactie van specialist Fershid, Bharucha, die al zo'n 15 jaar aktief is op dit gebied, eerst voor Les éeditions de Fromage, daarna voor Albin Michel en nu dus voor Glénat. Maar ook de relatief onbekende uitgevers Guy Delcourt en Zenda pikken hun graantje mee: Delcourt heeft een begin gemaakt met het schitterende *Elektra assassin* (Sienkiewicz/Miller) en Zenda met het indrukwekkende *Watchmen*-epos (Gibbons/Moore). Overigens, de Amerikaanse klassiekers worden in Frankrijk ook vertaald. Uiteraard heeft de idealistische uitgeverij Futuropolis hier baanbrekend werk verricht met haar luxueus uitgevoerde reeks *Copyright*, waarin nu ook de eerste avonturen van *Prins Valiant* (Foster) verschijnen, maar Gilou en Glénat volgen dit spoor met (her)uitgaven van *Johnny Hazard* (Robbins), *Steve Canyon* (Caniff), *Rip Kirby* (Raymond) en anderen. De meest opvallende uitgave is ongetwijfeld die van Zenda, die voor een zeer schappelijke prijs (zo'n fl. 60) luxe, gebonden delen van Hal Fosters *Valiant* uitbrengt *in de oorspronkelijke kleuren*! Ook als je géén Frans kunt lezen is deze uitgave een must. (MS)

Zoals dat de laatste tijd schering en inslag is, verandert er weer een Frans striptijdschrift van formule. Drie maanden geleden was **(A Suivre)** naar de mening van de uitgever aan een face-lift toe. Het tijdschrift bestaat nu uit drie delen: de gebruikelijke strips, actuele pagina's en een -jawel- comic. Om met de comic te beginnen: uiteraard was dit in de eerste twee nummers de Franse versie van de *Silver Surfer* door de kersverse Casterman-coryfee Moebius, een comic die - op comic-formaat- *om het eigenlijke blad heen* is geniet, waardoor (A Suivre) nu in feite 3 kaften heeft: een tekstflap, een comic, en de eigenlijke voorkant. In de actuele pagina's kunnen stripauteurs een reportage maken. Zo waren Schuiten en Peeters, Boucq, Bourgeon en Giardino te gast op het Elysée (jawel, in het presidentiëel paleis), waar ze allemaal een -niet onaardig- stripje over hebben gemaakt. Een wat chaotisch geheel misschien, en nog niet echt swingend, maar al met al is (A Suivre) toch wat van zijn stijfheid kwijt. Maar persoonlijk zie ik Wordt Vervolgd toch meer zitten: gewoon, veel strips en zo! (MS)

Maak een model

Op de valreep van dit nummer kwam Leo de Snaijer, een trouwe ZL-lezer, met een geniaal idee: waarom organiseert Zozolala geen *modellen*-wedstrijd? Een modellenwedstrijd? Jawel: maak je eigen model van een bekend stripfiguur of -object en win een prijs! Dus: Ravians tijdruimteschip, Flaters rammelkast of Mortimers Zwaardvis... zaag ze uit, kneed ze in klei, naai ze aan elkaar, las ze vast, bak ze in de oven en beschilder ze! Je hebt een paar maanden de tijd (het is de bedoeling om en een speciale tentoonstelling van in te richten op de volgende Strip-3-daagse), dus denk er al vast eens over na. Heb je een idee en wil je meedoen, laat het ons dan *schriftelijk* weten. Vermeld naam adres, telefoonnummer, leeftijd en het voorwerp dat je wilt gaan maken, de uitvoering en de grootte. Wij sturen je dan een *deelnameformulier* toe!

Nadat *Titanic* is vergaan (en de overlevenden zich hebben verzameld in *De Toestand*), is **Wordt Vervolgd** als enige serieuze stripblad voor de volwassen stripliefhebber overgebleven. De kwaliteit is er -ondanks het recente stapje terug- met *Hij* van Auclair, *Titanic* van Micheluzzi, *Requiem Fortissimo* van Pontiac, *De vrienden van Igor Steiner* van Teng, korte verhalen in kleur van Giardino (*Fatale vakanties*), Boucq, Cabanes en Montellier, een nieuwe *Canardo* van Sokal, opnieuw een strip van Ferrandez die zich in Algerije afspeelt (*Het jaar van het bloed*) en natuurlijk de diverse korte bijdragen van Nederlandse auteurs, zoals Lian Ong, Hedmonster, Fred de Heij en niet te vergeten Bert van der Meij met zijn *Pinguins*. Wordt Vervolgd kost *f* 7,50/140 Bfr., maar een abonnement is goedkoper: *f* 67,50/1250 Bfr. voor 11 nummers. Casterman, Antwoordnummer 703, 8250 WB Dronten (NL), of Rue de Soeurs Noires 28, 7500 Tournai (B). (PK)

Het stripweekblad **Robbedoes**, waar wij al tijden niet meer over schreven omdat er al tijden niets meer in gepubliceerd werd wat de moeite waard is (behalve *Roel* natuurlijk!), herstelt zich in twee weken tijd volledig: het blad staat nu bomvol met eerste kwaliteitsstripwerk: *Dokter Zwitser* van Wasterlain is terug, evenals *Ragebol* van Frank en Bom!! (beide vanaf week 12), *Jerome K. Jerome Bloks* van Dodier en het prachtige getekende *Billy the cat: In de huid van een kat* van Colman en Desberg (beide vanaf week 13). Sodemieters, als de redactie van *Kuifje* nu ook nog eens de schouders eronder zet hebben we weer drie fantastische jeugdstripbladen in Nederland en Vlaanderen! (Ook aanbevolen voor volwassenen.) (MS)

Kuifje houdt het bij de vertrouwde formule, die af en toe ook aardige strips oplevert, zoals *Lowie de Wit* (een rally-strip van E. Drèze en Bom), *Claudia Brücken* (een pin-up-detective-strip van de Nederlanders Minck Oosterveer en Willem Ritstier), *Nestor Coperin* (van Benoi en P. le Gall), *Professor Stratus* (van G. Counhaye) en *De dans van de beer*, weer een nieuwe strip van Marc-Renier (favoriet van de redactie?) (PK)

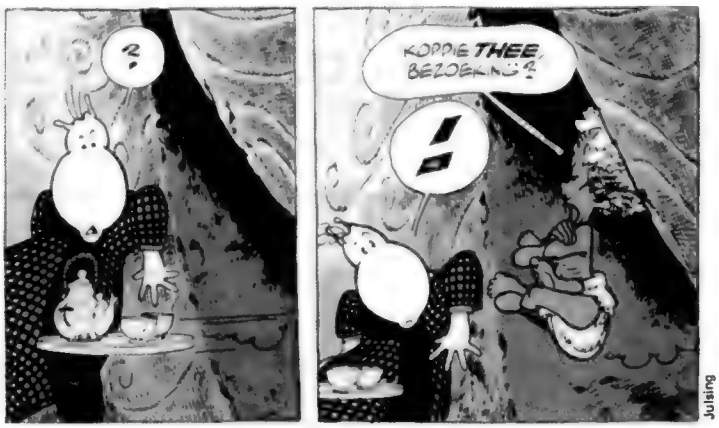

Sjors en Sjimmie Stripblad is nog steeds een vreemde mengeling van aangekochte buitenlandse strips (Suske en Wiske, Munro) en leuk en minder leuk Nederlands werk. Interessant zijn de laatste tijd vooral de nieuwe strips van Fred Julsing (*Tuimel en de Wortels van War*, vanaf nr.1) en Evert Geradts en Ruud Straatman (*Henk Hond* in *Hoka*, vanaf nr.4). In nummer 7 begint *FANTeasy*, een nieuwe korte strip van Jeroen Steehouwer, op tekst van Fred Julsing. In de toekomst zijn nieuwe verhalen te verwachten van *Gilles de Geus (De Batavia)*, *De Partners*, *Elno* en een nieuwe strip van Jack Staller, *Dakota Dolly*. PK

(advertentie)

ZATERDAG 3 JUNI

10.00 - 16.00 uur

op "DE MEENT"

Papendrecht (centrum)

OPENLUCHT

STRIP- & BOEKENMARKT

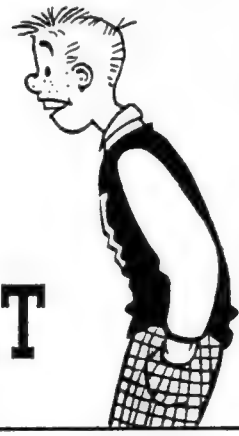

INLICHTINGEN EN RESERVERINGEN: 01840 - 18635

AGENDA

In **Galerie Lambiek** (Kerkstraat 78, Amsterdam) vindt 31 maart de opening plaats van een tentoonstelling van de Franse tekenaar **Philippe Bertrand**, auteur van de modieuze, erotische strip *Linda aime l'art* (uitg. Dargaud). Gedurende de hele maand april te bezichtigen. In de eerste week van mei zal een tentoonstelling van origineel werk van *François Schuiten* geopend worden, die tot half juni te bezichtigen is. Informatie: 020-267543.

In **Galerie Espace B.D.** (Ferdinand Cocqplein 2, Brussel) is van 3 maart tot 12 april een tentoonstelling van origineel werk van **Jacques de Loustal** te zien. Let op: dit is een *andere* tentoonstelling dan die recent bij Lambiek te bewonderen viel! Na de Loustal-tentoonstelling zullen de originele platen van E.P. Jacobs' *Het mysterie van de grote pyramide II* te zien zijn (maar uiteraard niet te koop!). Informatie: 02-5126869.

De laatste twee **lezingen** aan de universiteit van Groningen, die gehouden worden in het kader van **Kuifje in de universiteit** vinden plaats op *11* en *18 april*. Op 11 april geven pedagoge Anneke Zijp en onderwijskundige Ger Tillekens een psychoanalytische benadering van enkele strips. Op 18 april wordt een forum georganiseerd rond het thema Strips als afspiegeling van de maatschappij, m.m.v. Max Arian (journalist), Steef Davidson (auteur), Kees Kousemaker (galerie Lambiek) en Erika Raven (auteur). Offerhauszaal van het academiegebouw, Broerstraat 5. Aanvang: 19.30 u. Informatie: 050-635460/61.

In **Galerie Sans Titre** (Léonoldstraat 7, Brussel) is van medio april tot eind mei origineel werk van **Max Cabanes** te zien, d.w.z. zijn platen voor het album *Blindemannetje*, dat rond deze tijd bij Casterman moet verschijnen. Tel. 02-2175370.

On *zaterdag 20 mei* vindt in Het Trefcentrum (Phoenixstr. 66) te Delft de *Delftse Stripdag* plaats. De zaal is van 10 tot 16 u. geopend. Info: Siem Eddink, tel. 015-135571.

Op **zaterdag 3 juni** wordt er op De Meent in Papendrecht een grote verzamelaarsmarkt annex **Strip- & Boekenmarkt** gehouden. De toegang is gratis. Zie advertentie of bel voor info: 01840-18635.

Het Blitz-team bedankt alle trouwe lezers/kopers van het Blitz-fonds voor de steun in de ZozoLala enquête

STRIPLICHTPUNT '88

UITGEVERIJ BLITZ

Leen en Ronny nemen de taart en de oorkonde in ontvangst (Brussel, 25 februari 1989)

ZL POST service

Alle in deze rubriek vermelde artikelen kunnen besteld worden door het totaalbedrag over te maken naar gironr 3253937 of Amro Bank 44.06.30.959 tnv. Stichting Zet.El te Nijmegen. Levertijd ± 2 weken.

Heb je zelf een handige index gemaakt en wil je andere geïnteresseerden mee laten profiteren? ZozoLala zorgt graag voor de (belangeloze) uitgave en verspreiding.

TITANIC-INDEX: tweedelige inhoudsopgave op titel en auteur, van het voormalige stripmaandblad Titanic (op dik papier).
Eerste index (nrs. 1 t/m 25): ƒ 3,50
Tweede index (nrs. 26 t/m 50): ƒ 3,50
Beide indexen (tegelijk besteld): ƒ 5,50

ZEER LUXE MAGAZINE 3: verzamelde recensies van Breccia en Krigstein (20 pag. A5-formaat) ƒ 2,00

GESCHIEDENIS GETEKEND: 17 beschouwingen over historische strips, door Leuvense geschiedenisstudenten (plm. 100 pagina's ingenaaide paperback) ƒ 17,50

THE RIVER: op 'Apocalypse Now' geïnspireerde "jungle"-zeefdruk door Bert van der Meij, in zwart en groen. 60 x 84 cm. genummerd en gesigneerd. ƒ 35,00

ZOZOLALA EXTRA 40 BIS: speciaal dubbeldik dubbelnummer over Bernie Krigstein en Alberto Breccia met van beide auteurs een korte strip (44 pag. A4) ƒ 8,50

HIS MASTER'S ~~VOICE~~ FUCK: strip van Bert van der Meij, uit Music Maker (36 pag. 15x15 cm.) ƒ 4,95

TANTE LENY PRESENTEERT / MODERN PAPIER / GEKLEURDE OMELET / TALENT-INDEX: volledig overzicht van de strips in deze vier bladen, plus een herdruk van de zeldzame Talent nr. 6A (40 pag. A5) ƒ 5,00

ZOZOLALA KLASSIEK: de eerste 12 nummers integraal herdrukt, met toevoeging van 5 extra strippagina's en informatie over Stichting Zet.El (190 pagina's zwartwit, slappe kaft met linnen rug) ƒ 30,00

Het *Striplichtpunt 1988*, uitgeverij **Blitz**, gooit ook in het buitenland hoge ogen met haar albums. Even een overzichtje?
Tango van het zweet: prijs van de pers, Angoulême 1987.
De zon der wolven: Alfred-prijs beste debuut, Angoulême 1988.
De verlichte markiezin: beste inkleuring, Angoulême 1988.
Alkibar 1: grote prijs Sierre beste album, Sierre 1988.
Zeeziek: RTL-prijs beste album van het jaar, 1988.
Percevan: grote prijs Mons-Bergen, 1988.
De verlichte markiezin 2: Bulle d'or beste album, Lyon 1988.
Aquablue: Alph'art voor beste jeugdboek, Angoulême 1989.
Red Road: Humanitaire prijs, Grenoble 1989. (MS)

Eén duizend driehonderd achtenveertig lezers van het Franse blad **Bédésup** hebben ook dit jaar weer hun lijstjes ingezonden om de "Grands Prix de Bédésup" uit te reiken. In de prijzen vielen onder andere: *Schateiland* van Pratt (beste avonturen album), *Kraken* door Bernet en Segura (beste science-fiction album), *Oostfront* door Werner en Algoet (beste historische album) en *Soda* van Tome en Warrant (beste policier). *De triomf van Arn* was overigens het op een na beste S.F. album volgens de Franse lezers. (GM)

Ook in **Angoulême** was het trouwens weer prijs, ook daar werden verschillende albums onderscheiden met een *"Alph'art"*, te weten: als beste buitenlandse album *Watchmen* (Gibbons & Moore) het meest humoristische album was *Les copains plein de pépins* (Florence Cestac), het allerbeste album *Marie Rechtdoorzee* (Yann & LeGall) en de Alph'art van het publiek ging naar *De Chninkel* van Rosinski en Van Hamme. De grote prijs, de Alfred, voor het gehele oeuvre ging dit jaar naar René Pétillon (o.a. *Jack Palmer*) en een speciale vermelding (wegens bijzondere prestatie) kreeg Jean Tenlé (*Gens de France*). (GM)

Hola! Als **Stripschrift** blijft verschijnen wordt het ook nog eens leukom te lezen. In het vijfde nummer, dat eind februari verscheen, onder andere een interessant artikel waarin Hans Pols de Incal-serie bespreekt (een prima aanvulling op dit nummer van ZozoLala), een interview met Kamagurka, een artikel over de door Mickey Mouse geïnspireerde kunstenaar Willem de Boer en een zeer openhartige reaktie van Dick Matena op de aantijging dat zijn Titanic-cover plagiaat zou zijn. Stripschrift is alleen per abonnement te krijgen (en overigens hebben veel bibliotheken zo'n abonnement): Stripschrift, Postbus 9808, 1006 AM Amsterdam. (PK)

Méér over Bob de Moors uitwerking van Jacobs' scenario voor het mythische album **De 3 formules van prof. Sato II** valt te lezen in het binnenkort te verschijnen *Stripjaarboek*, maar de primeur geven we hier al vast weg: uitgeverij Blake en Mortimer kondigt de verschijning van dit boek *definitief* aan voor de boekenbeurs in Brussel, medio maart 1990. Jacobs-fans: nog één jaartje slapen en, *by Jove*, het is zover! (MS)

Talentvolle **amateurtekenaars** opgelet: het stripfestival van Grenoble werd dit jaar niet door één, maar door maar liefst *negen* verschillende affiches aangekondigd, die overal in het land door de stad verspreid werden. Eén affiche kan door een binnen- of buitenlandse amateurtekenaar gemaakt worden. Dus wie meedingen wil maakt een affiche voor Grenoble 1990 (invulling is vrij). Formaat A3, kleur. Het origineel kan opgestuurd worden naar: Michel Jans, 27 Rue de la Monta, 38120 Saint-Egrève, Frankrijk. Of naar de Salon Européen de la Bande Dessinée, 26 Rue Henri Duhamel, 38100 Grenoble, Frankrijk. Sluitingsdatum: 31 mei. Alle inzendingen worden beoordeeld door een deskundige jury en na beoordeling geretourneerd. Overigens: aangetekend versturen is het veiligst! (MS)

De kleine, kreatieve milieuorganisatie *Aktie Strohalm* bracht onlangs het stripboek **Het Flip Flop effekt** uit, een stripverhaal voor jeugdige lezers waarin op speelse wijze enkele problemen van lucht- en watervervuiling getoond worden. De hoofdpersoon, dolfijn Luut, gaat in de mensen-wereld op zoek naar de oorzaken van het dalen van de zeespiegel en een oplossing die de redding van het leven in zee inhoudt. Het boek heeft een duidelijke moraal (het loopt minder leuk af voor de mensen), maar de achtergronden van de milieuproblemen gaan een beetje verloren in het warrige verhaal, zodat het helaas niet echt leerrijk genoemd kan worden. De opbrengst van dit album komt ten goede aan EcoMare, het natuurcentrum (met zeehondenopvang) op Texel. Meer informatie bij Aktie Strohalm, Oude Gracht 42, 3511 AR Utrecht. Telefoon 030-314314 of 333347. (PK)

Voor de Tast-O-fielen onder u is er goed nieuws. Sander de Voogt heeft voor eigen én uw gemak een bibliografie samengesteld van **Baron van Tast** publikaties (getekend door Jan van Haasteren). Dit tweezijdig gecopiëerde kleinood kunt u in uw bezit krijgen door het symbolische bedrag van *f* 1,00 (incl. portokosten) over te maken naar postgiro 4129362 tnv. Sander de Voogt te Berkel en Rodenrijs. (GM)

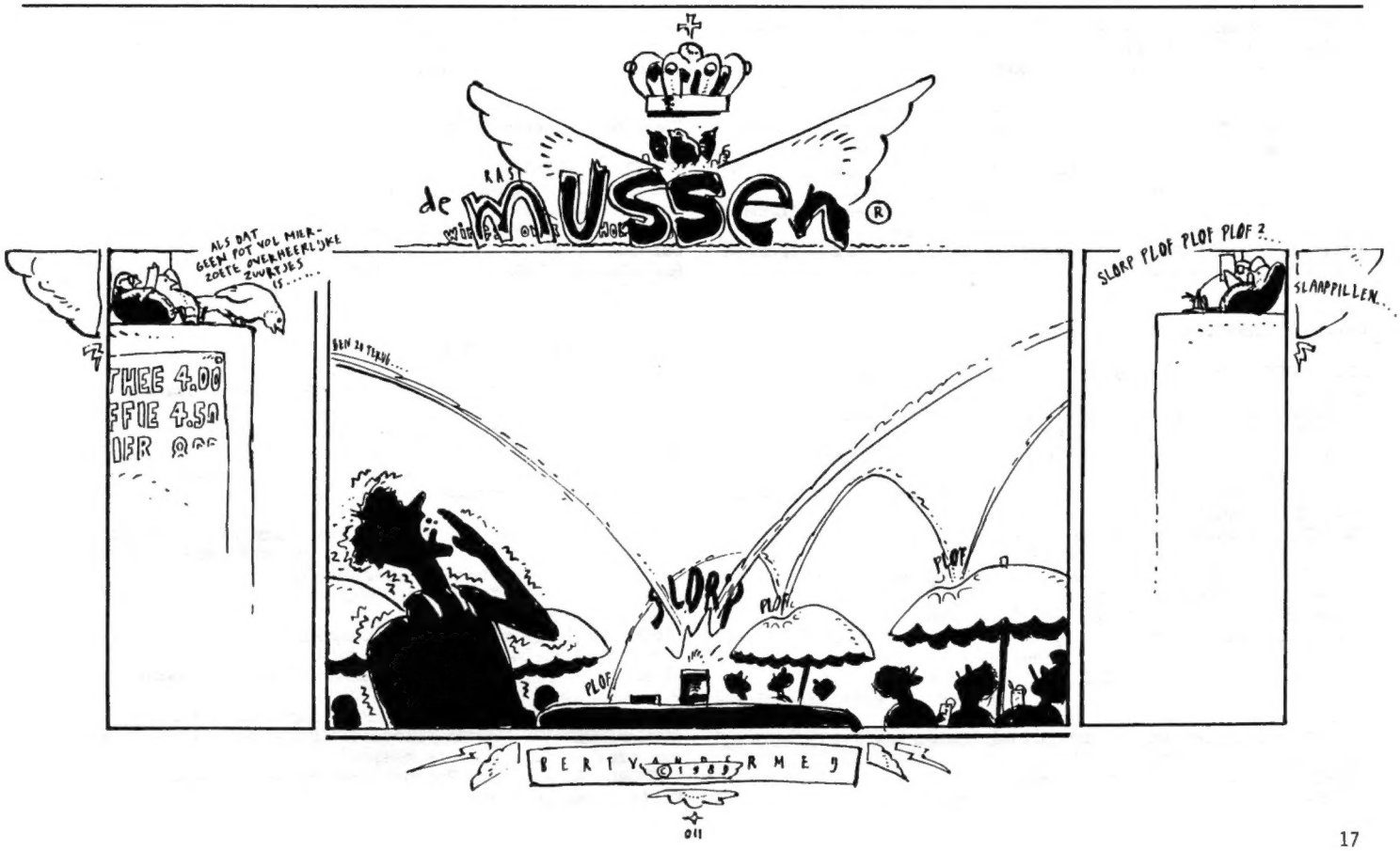

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar door de uitgever opgegeven verschijningsdata. De werkelijkheid kan afwijken. Achter elk album staat de prijs in Hfl/Bfr. Het kursieve kommentaar is voor rekening van de redaktie.

Week 14 - 3 april t/m 9 april

BOB MORANE KLASSIEK 2: Het geheim van de Zuidpool (Attanasio/Vernes) Lefrancq/Dargaud; 7,50/145
COLLECTIE CHARLIE PLUS 4: De terugkeer van Lady Munkal (Paape, Sohier/Dufaux) Dargaud. *Nieuw griezelverhaal van de makers van De Tombe van de Hardwoods.*
DETECTIVE COMICS 1: Mr. Wens - 6 dode mannen (Musquera/Duchateau) Lefrancq/Dargaud; 7,50/145. *Bewerking van min of meer beroemde detective-verhalen door diverse tekenaars van verschillend nivo.*
SCRABBELEN IN DE HERFST (Innes) Loempia; 24,90 gekart. *Absurdistische cartoons, uitgebracht in het verkeerde jaargetijde.*

Week 15 - 10 april t/m 16 april

HET DOOLHOF VAN DE DRAAK 2: Gevaarlijke lading (Font) Arboris; 7,95/160 en 16,95/340 gekart. *Even spannend als deel 1?*
OOM DAGOBERT 42: Oom Dagobert en de roddelpers, Oberon; 6,75/140

Week 16 - 17 april t/m 23 april

BOES 4: Lentesoep (Raymakers/Wilms) Standaard; 5,95/110. *Dit past beter.*
IRIS LAFLEUR 1: De lentecollectie (Van Lierde/Grossey) Standaard; 6,95/140. *Auteurs onbekend, maar ze snakken ook naar het voorjaar.*
KOOS VOOS & HAMSTER JOVIAAL (Gotlib) Arboris; 19,90/395 en 29,95/595 gekart. *Herdruk van deze meesterwerkjes van Gotlib.*
SUSKE EN WISKE 219: De speelgoedspiegel (Geerts) Standaard; 5,50/99.
ARBORIS EXCLUSIEF 1: Erma Jaguar (A Varenne) Arboris; 19,95/340 gekart. *Arboris opent nieuwe reeks voor goede zwart-wit strips, nu gekartonneerd en duurder (in de hoop dat daar wel voldoende belangstelling voor is) met een erotiese Varenne.*

Week 17 - 24 april t/m 30 april

DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 59: Donald Duck als betweter (Barks) Oberon; 6,75/140.
BUDDY LONGWAY SPECIAL 2 (Derib) LOMBARD; 12,50. *De delen 2, 3 en 9 in de opruiming. En wij maar denken dat de verhalen (zeker de oudere) chronologisch op elkaar volgden.*
JULIE, KLAARTJE EN CECILE 6: Wanneer is het vakantie (Sidney/Bom) Lombard; 7,50/145. *Het is net pas lente, hoor!*
KAPITEIN SABEL 7: Op de mandarijnenroute (Gine) Lombard; 7,50/145. *Waarin Sabel weer eens zijn boot kwijt raakt.*
MÉTROPOLES 1: Edelstenen van Rome (Peter Li/Danverre) Lombard; 7,50/145. *Serie over de grote Europese steden...*
SIMON VAN DE RIVIER 8: Schipbreuk 1 (Auclair/Riondet) Lombard; 7,50/145. *Weer eens een "normaal" Simon-verhaal (in 2 delen).*

Verder verschijnt in april

ATOMIUMREEKS 26: De rode neushoorn (Silver) Loempia; 9,90 gekart.
BLAUWBLOEZEN 29: Buiten westen (Lambil/Cauvin) Dupuis; 7,50
BROZEMS 3: Op dubbel spoor (Degotte) Dupuis; 7,50
COLLECTIE AUTEURS: Red road (Derib) Blitz; 22,95 gekart. *Eerste deel van een drieluik over indianen in onze tijd.*
COLLECTIE CHARLIE 30: Cliff Burton 3 - De demonen van Fleedwood (Garcia/Rodolphe) Dargaud; 7,50/145
COLLECTIE CHARLIE 31: Andreas de Florentijn 3 - Het noodlot (Aidans/Dufaux) Dargaud; 7,50/145
COLLECTIE PILOTE 13: Vuurnaald 2 - Dood op de zandzee (Sanahujas/Duchateau) Dargaud; 7,50/145
GEHARREBAR 1 (Schreurs) CIC; 14,95. *Herdruk.*
GENIALE OLIVIER 17: Meervoudig genie (Devos) Dupuis; 7,50; *dat moet wel als je al zo lang geniaal bent.*
KLEPZEIKER 1 (Schreurs) CIC; 9,95. *Herdruk.*
KLEPZEIKER 2 (Schreurs) CIC; 9,95; *Ja zeg, we kenne nie blijve kope.*
MARSUPILAMI 3: De zwarte marsupilami (Batem mmv Franquin/Greg) Marsu-produktions/Dargaud; 7,95
ROBBEDOESALBUM 192 (Dupuis); Gekart.
TON EN TINNEKE 2: Picolo (Franquin) Loempia.
URBANUS 8: Het proefkonijn (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95/98
URBANUS 9: Het gefoefel met de zak (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95/98. *Herdrukken in kleur.*
URBANUS 22: De gesloten koffer (Linthout/Urbanus) Loempia; 5,95/98. *Dit geld(t) nu ook voor onze beurs.*

Week 18 - 1 mei t/m 7 mei

DE BENDE VAN JAN DE LICHTE 4: De buit (Nagel naar Boon) Arboris; 11,95/195 en 24,95/195 gekart. *Eerste van drie delen naar 'De zoon van Jan de Lichte'.*
DISNEY PAKKET A, Oberon. 12,95 *voor vijf verschillende DD (dubbel)album(omnibus)(extra)s.*
DISNEY PAKKET B, Oberon; 12,95 *voor vier verschillende DD uitgaves, waaronder 'De Speurneuzen'.*

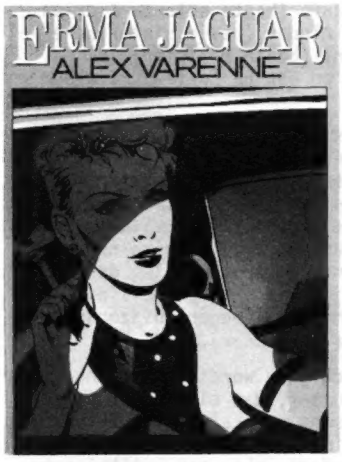

Week 19 - 8 mei t/m 14 mei

DAREDEVIL 11 (Sienkiewicz/Miller) Semic/Juniorpress; 16,90. *Vertaling van 'Love and War'. Goed!*
HIMALAYA 1: Alack Sinner 1 - De zaak Webster (Munoz/Sampayo) Himalaya; 14,90/298. *72 pag. zwartwit met de eerste 3 verhalen over een privédetective. Sfeer (hier nog): roman noir.*
HIMALAYA 2: Kraken 1 - De witte dood (Bernet/Segura) Himalaya; 9,90/198. *Zwartwit; 5 verhalen over een rioolpatrouille die vecht tegen monsters e.d. Mengsel van horror en detective door de tekenaar van Torpedo 1936.*
LOTUSBLOEM 2: De bronzen klauw (Franz) Arboris; 7,95/160. *Geen gouden handje voor Lotusbloem en Timok op de vlucht.*

Week 20 - 15 mei t/m 21 mei

COLLECTIE PRESTIGE 7: Morbus Gravis 3 - Creatura (Serpieri) Dargaud; 19,95 gekart. *Grote borsten/billen temidden van enge wezens/creaturen.*
LUCKY LUKE 30: Het geheugenverlies van de Daltons (Morris/?) Dargaud; 7,50/?
ROB VAN DE ROVERS 19: Een valse start (White/Tully) Oberon; 6,75/140. *Eén? Wel negentien!*

Week 21 - 22 mei t/m 28 mei

ALAIN CHEVALLIER SPECIAL (Denayer/Duchateau) Lombard; 12,50. *delen 1, 2 en 4.*
BIEBEL 12: Sportkort (Ikke) Standaard; 4,95/90
BIEBEL ZWART/WIT 1 (Ikke) Standaard; 7,95/140 oblong. *Deze uitgave staat ons nog niet helder voor de geest.*
BOES ZWART/WIT (Raymakers/Wilms) Standaard; 7,95/140 oblong. *Delen 11 en 12...*
CHICK BILL 56: Bittere wraak (Tibet) Lombard; 7,50/145
COLLECTIE STRIPSPEL 1: De jacht in de onderwereld, Lombard; 14,95 gekart. *Op strips gebaseerde spelletjes...*
DONALD DUCK POCKET 44: Ruim baan voor Donald Duck, Oberon; 6,75/140 pocket
DONINGTON 1: De nacht van de luipaard (Delitte/Richelle) Lombard; 7,50/145
ED EN AD 4: Het kind van de nacht (Cadot/Bom) Lombard; 7,50/145
JEROM 32: Jungleschatjes (De Rop) Standaard; 4,95/90
RODE RIDDER 129: Hydra (Biddeloo) Standaard; 4,95/90. *Wellicht een idee om deze twee te mengen?*
THORGAL 14: Aaricia (Rosinski/Van Hamme) Lombard; 7,50/145. *Korte verhalen over de jeugd van Aaricia en Thorgal.*

Week 22 - 29 mei t/m 4 juni

STRIPS OP HET SPOOR - De trein in het beeldverhaal, Arboris; 39,95/795 gekart. *160 Pag. met allerlei artikelen over allerlei onderwerpen; veel illustraties in kleur en zwartwit.*

Verder verschijnt in mei

ADRIANUS (Schreurs) CIC; 14,95. *96 pag met de bekende inhoud.*
AGENT 421 7: Falco (Maltaite/Desberg) Dupuis; 7,50
BEVERPATROELJE 28: Het galgeveld (Mitacq) Dupuis; 7,50
COLLECTIE CHARLIE 32: De onaantastbaren 4 (Parras/More) Dargaud; 7,50/145. *Nog steeds niet om aan te raken.*
COLLECTIE CHARLIE 33: Steel angels (De la Fuente) Dargaud; 7,50/145. *Over een groep luchtacrobaten.*
COLLECTIE TEGEK 1: Jessie Jane (Mazel/Frydman) Farao; 7,75. *Leuk verhaal uit Robbedoes (1981); Mazel tekent Ramtamtam en Kiertikielt (of hoe heten ze?).*
COLLECTIE TEGEK 2: Mei 1940 2 (Laudec/Mittei) Farao; 7,75. *Het eerste deel verscheen bij Dupuis in 'Het beste uit Robbedoes', het tweede niet...soms is dat terecht.*
JOHAN EN STEFAN: Het haarserum (Bob de Moor) Casterman; 7,50/140. *U denkt natuurlijk: wat tekent die De Moor nu weer in plaats van B&M?*
JOHAN EN STEFAN: De schat van Baekelandt (Bob de Moor) Casterman; 7,50/140. *Welnu dit zijn eigenlijk Snoe en Snolleke.*
JOHAN EN STEFAN: De geitenrijders (Bob de Moor) Casterman; 7,50/140. *Dus dit is zo'n 35-40 jaar oud, relatief best leuk.*
GEHARREBAR 2 (Schreurs) CIC; 14,95. *Herdruk.*
KATAMAROM 13: De geboorte van de Katamarom (Gos, Walt) Dupuis; 7,50.
KLEPZEIKER 2 (Schreurs) CIC; 9,95. *Langverwachte herdrukken.*
KLEPZEIKER 3 (Schreurs) CIC; 9,95. *O ja, door wie dan?*
KNUDDE 27 (TOON) Vrijbuiter; 6,95
MODOU DE ZIGEUNERIN: Vals beschuldigd (Pascale/Brass) Casterman; 7,50/140. *Kinderstrip in klare lijn.*
RIOOLKONINKJES 1: Verhalen over Rioolkoninkjes (Carpentier/Cauvin) Casterman; 7,50/145
SCHREURSKALENDER (Schreurs, De Kort) CIC; 19,95. *Het wordt zomer, de agenda's vallen weer uit de lucht.*
DE TEKENBENDE VAN MAZDA 2: Op 't bal (Darasse) Dupuis; 7,50
DE VIER BALLEN VAN DE DUIVEL (Schreurs) CIC: 14,95
DE WOESTIJNSCHORPIOENEN: Dagboek van een dode (Pratt) Casterman; 48,00/895. *Herdruk, herzien en in kleur.*
WORDT VERVOLGD BUNDEL, Casterman; 24,90/450. *Nrs. 86-90.*
WORDT VERVOLGD NOVELLE: Blindemannetje (Cabanes) Casterman; 22,90/425. *Bekend uit Wordt vervolgd. Korte verhalen over zijn jeugd en zijn ontdekking van de sexualiteit. Heel sensueel!*
WORDT VERVOLGD ROMAN: Dodelijke hartstocht (Régis Franc) Casterman; 21,90/375. *Zw-w met steunkleur. Intellectuele humor.*

Niet aangekondigd, maar toch verschenen

CREATION 5: Mombassa road (Micheluzzi) Loempia; 21,95. *Oude Johnny Focus verhalen van (Marcel Labrume, Bab-el-Mandeb) Micheluzzi. Puur avontuur.*
KNUDDE 26: Naar Moskou (Toon) Vrijbuiter; 6,95. *Uit 1980; nu leuk/nu extra leuk (doorhalen wat niet van toepassing is) omdat het zo gedateerd is.*
STEFAN 1: Naar school (Laudec/Cauvin) Dupuis; 7,50 *Cauvins leukste nieuwe reeks.*
SUSKE EN WISKE: Het gouden kuipje (Geerts) Eru/Goudkuipje; *Tot 31 juli* 1,95/38 *plus 2 dekseltjes of* 2,95/55 *zonder. De inhoud mag u raden.*

HET LAATSTE OORDEEL

Liefde in het spel (Will & Desberg)

Vrijwel iedereen kent dat proces wel, die eerste puberale kennismakingen met verliefdheid en sexualiteit die later een voorbereiding blijken te hebben willen zijn op het ondoorzichtige levenslabyrinth waarin eenieder zijn liefste tracht te lokaliseren. De gemiddelde mens lijkt daar in zijn jongvolwassenheid in te slagen en betreedt daarna het liefdespad nog slechts incidenteel. Doch een enkeling oogst minder succes en doolt -gelijk een blinde- eindeloos rond, iedere afslag explorerend om evenzovele malen rechtsomkeert te moeten maken. Ook Mickey Loverose, geboren uit een (sexueel) avontuurlijke vader en (idem) openhartige moeder, is al vroeg in zijn -naar zal blijken- bronstige leven op zoek naar de parel die de schakels van zijn leven aaneen zal voegen tot een schitterende ketting. Aangezien hij al vroeg zijn fortuin weet te maken rest hem slechts één droom, de ideale liefdespartner te vinden. Een droom die zijn levensloop in zeer sterke mate zal bepalen.
Het album behandelt vijf doodlopende wegen die Mickey bewandeld heeft. Iedere episode wordt voorafgegaan door een zwartwit tekening waarin de hoofdpersoon ingekleurd is en het zijn deze pagina's die het boek nog wat cachet geven. Will tekent verder op zijn eigen, bekende manier (zie Baard & Kale en Isabel), prima dus als je daarvan houdt. Aan de inkleuring is wat extra aandacht geschonken wat vooral de natuur tot leven roept. Het verhaal uiteindelijk behelst hoofdzakelijk het summier aanstippen van de ontelbare pogingen van Mr. Loverose om tot een bevredigende gemeenschap te komen. *(Geert)*
Uitg. Dupuis; f 17,50/295 Bfr.; 62 pag. kleur gekart.

Dodendans (Bezian)

Reïncarnatie, ectoplasma, spoken en geesten, telepathische hallucinatie en dubbelgangers. Als je in deze en andere paranormale verschijnselen bent geïnteresseerd, zal *Dodendans** van Bezian je veel plezier (of hoe noem je dat?) bezorgen.
In 8 korte verhalen, die elk worden voorafgegaan door één pagina tekst over een bepaald verschijnsel, beeldt Bezian een aantal van dit soort fenomenen uit, in nogal ongewone zwart-wittekeningen die de griezelige sfeer van de verhalen goed ondersteunen.

Qua vorm behoorlijk boeiend dus, zij het dat de tekeningen hier en daar zo 'vol' zijn dat de aandacht van de kijker/lezer soms van het verhaal wordt afgeleid.
De verhalen zelf zijn tamelijk wisselend van niveau: soms goed, soms oninteressant. 'Gekwelde geesten' (over ectoplasma) en 'Het portret van Doris Wilde' (over reïncarnatie) bijvoorbeeld zijn uitstekend opgebouwd. Van het begin tot het eind is er een zekere spanning voelbaar, en de personen in deze verhalen reageren zoals 'echte' mensen (zouden) doen, wat een sterke betrokkenheid bij het verhaal (én verschijnsel!) teweegbrengt. Andere verhalen halen dit niveau bij lange na niet. Zo is bijvoorbeeld 'Zielestrijd', een verhaal over zielen van dode mensen die naar onze wereld terugkeren, een warrige opeenstapeling van doden die tot leven komen ("In één avond zag ik allen die me dierbaar waren weer terug!.."), wat op een gegeven moment lachwekkend begint aan te doen en de hele zaak juist *on*geloofwaardig maakt. 'Gepleisterde beelden' (over telepathische hallucinatie) heeft hetzelfde mankement: als op één avond maar liefst drie vrienden van de hoofdpersoon sterven (hoe en waarom is onduidelijk), is dit ook voor de lezer wat te veel van het goede.
De meeste verhalen zijn echter redelijk boeiend, en dat geldt zeker voor de tekeningen. *(Marinia)*
Uitg. Blitz; f 32,50/650 Bfr.; 112 pag. zwart-wit gekart.

*De titel 'Dodendans' verwijst naar een voorstelling in de literatuur en beeldende kunst van de macht van de dood over de mens; de dood is onafwendbaar en onberekenbaar.

Kort Amerikaans

Ton Vanderwheels

In mei 1939 maakte Batman zijn debuut in *Detective Comics 27*. Dat betekent dat Batman dit jaar vijftig wordt. Behalve met een film wordt dat natuurlijk óók met strips gevierd. Er komen er zelfs zoveel dat we van het jaar van de vleermuis kunnen spreken.
In *Detective Comics 598-600* krijgen we weer een "serie-in-de-serie". Batman krijgt te maken met een moordenaar die steeds weer uit de dood terugkeert. Lastig probleem. Het bijzondere van deze miniserie is dat ze geschreven wordt door Sam Hamm, die ook het scenario van de film geschreven heeft. Het tekenwerk is van de hand van Denys Cowan en Dick Giordano en dus goed. Raar is alleen dat de delen 598 en 600 ieder 80 pagina's tellen en deel 599 maar 32 pagina's heeft.
Ook *Batman 433-435* volgt het "serie-in-de-serie"-concept. Batman moet het mysterie oplossen van een moordenaar die zijn slachtoffers eerst als Batman verkleedt. Tekst van John Byrne. Met in hun achterhoofd de woekerprijzen van ongeveer dertig maal de oorspronkelijke prijs hebben de speculanten deze serie blijkbaar in hun hart gesloten, want *Batman 433* is de best verkochte comic van de maand maart.
En er komt nog veel meer (noem het maar Batmania). Natuurlijk een comic-versie van de film. Een derde Batman-titel. Een 100-pagina verhaal op gewoon formaat met tekeningen van Dave McKean (van *Black Orchid*). Een driedelige miniserie *Worlds Finest* van Dave *Watchmen* Gibbons (tekst!) en Steve *Nexus* Rude (tekeningen). Een verhaal over een alternatieve Batman in een Victoriaans verleden op zoek naar Jack The Ripper. En tenslotte het meest bijzondere: een verhaal met computertekeningen van Pepe Moreno. Over uitmelken gesproken...

Horror-fans opgelet! Van de auteur Clive Barker, wel eens de Stephen King van de toekomst genoemd, zullen de korte verhalen uit *Books of Blood* in stripvorm gaan verschijnen. Ik weet niet of horrorverhalen in stripvorm even goed "werken" als in proza, maar als het de tekenaars van *Tapping The Vein* niet lukt, dan lukt het niemand. Aan deel 1 werken Klaus Janson en P. Craig Russel mee, aan deel 2 Scott Hampton, Denys Cowan en Michael Davis. *Tapping The Vein* verschijnt als 64-pagina dik stripalbum op comicsformaat voor 4.95 dollar.

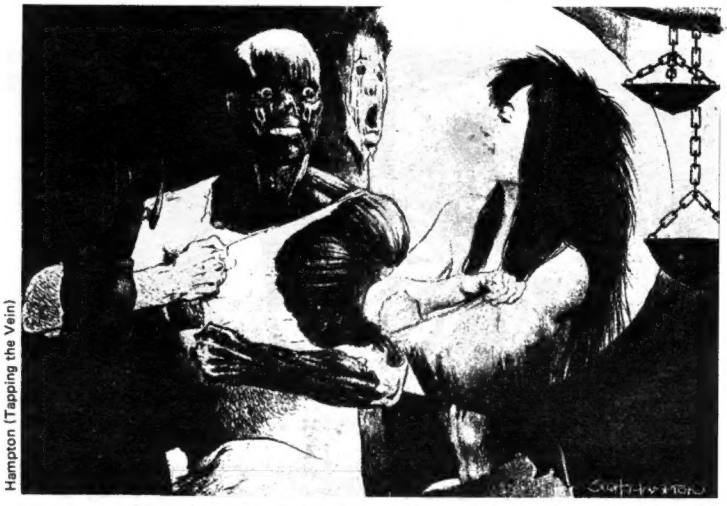

Hampton (Tapping the Vein)

Iets wat weinig voorkomt is dat strips zich in de echte wereld afspelen.
Melody van uitgeverij Kitchen Sink is zo'n strip. Het is het autobiografische verhaal (autobiografische strips zijn een zeldzaamheid, omdat striptekenaars zulke saaie levens leiden) van Sylvie Rancourt, die van een onschuldig plattelandsmeisje uitgroeide tot een naaktdanseres in de grote stad. Een boeiend verhaal omdat de gebeurtenissen niet zo voorspelbaar en de personen levensechter zijn dan in gewone strips. De tekeningen van Jaques Boivin zijn op zichzelf niet opzienbarend, maar weten het verhaal goed te dragen.
Ook in *Tales From The Heart* (uitgeverij Slave Labor) speelt een vrouw (ditmaal verzonnen) de hoofdrol. Het verhaal gaat over Cathy Grant en haar pogingen om als lid van het "peacecorps" haar medemensen in Afrika te helpen. De Afrikaanse mensen en omstandigheden verschillen zodanig met die in de USA, dat ze tal van moeilijkheden moet overwinnen. Dat wordt met veel humor verteld. Hoewel het verhaal en de tekeningen duidelijk iets eigens hebben, doet het me op de een of andere manier toch aan *Love and Rockets* denken. Ik kan niet zeggen waar dat precies aan ligt, misschien is het omdat beide strips gaan over vrouwen in een echt aandoende wereld. Het is in ieder geval een compliment.

Windsor-Smith (The Big Button, uit A1)

Het nieuwe Britse tweemaandelijkse comicblad *A1* (96 pagina's voor $9,95 van uitgeverij Atomeka Press) heeft waarschijnlijk de meest imposante rij medewerkers aller tijden. Een paar namen om u te doen watertanden: Brian Bolland, John Bolton, Dave Gibbons, Bill Sienkiewicz, Barry Smith, Dean Motter, Neil Gaiman, Dave McKean. En dat zijn alleen nog maar de bekendste namen uit deel 1! In deel 2 wordt de lijst nog langer: Mike Kaluta, Paul Chadwick en Matt wagner komen er dan bij. Misschien is Who's who in the comics een betere naam voor dit blad.

Uitgeverij DC heeft twee belangrijke steunpilaren. Over Batman hoeft men zich geen zorgen te maken, maar Superman was na het plotselinge vertrek van John Byrne lelijk weggezakt. Waarschijnlijk daarom gaat vanaf nr. 643 George Perez tekst en tekeningen van *Action Comics* verzorgen. Zal het George Perez lukken om Superman te revitaliseren, net als hij dat met *Wonder Woman* heeft gedaan?

Heel interessant belooft *Predator*, een vierdelige miniserie in kleur van uitgeverij Dark Horse, te worden. In de gelijknamige film ging het over een buitenaards wezen dat in de jungle van Zuid-Amerika op mensenjacht ging. In de comic is het jachtterrein naar New York verplaatst (de kans op een prooi is daar waarschijnlijk groter). En de politie vraagt zich af waar al die lijken toch vandaan komen. Mark Verheiden slaagde erin om van *Aliens* een zeer spannende comicversie te maken, dus dat zal ook met *Predator* wel lukken. En als Chris Warner dezelfde kwaliteit tekenwerk aflevert als vroeger in *The American* moet ook het tekenwerk uitstekend zijn. En als dat nog niet genoeg is om je over te halen: het is waarschijnlijk een goede investering. *Aliens* had hetzelfde concept als deze serie en de prijs daarvan is geëxplodeerd: was deel 1 ooit 2 dollar waard, tegenwoordig betaal je er 15 voor!

Warner (Predator)

Action Comics 1 uit 1938 met de allereerste Superman is waarschijnlijk de meest waardevolle strip ter wereld. Uit een advertentie in *Comic Buyers Guide* valt op te maken dat bij verkoop een prijs van (hou je vast) 47.500 dollar werd gerealiseerd. Dat is niet gek voor iets wat ooit maar 10 dollarcent kostte.

Barry Smith is weer eens te bewonderen in een comic. In *Ironman 243* verzorgt hij het inkten en de inkleuring. Ik haat het wanneer zoiets niet goed aangekondigd wordt! ●